

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

להימנע מקנייה ברשת המחללת שבת וחובת מחאה

פעולה כלשהי.

עוד ביקש לברר, האם עליו לחשוש שמאבק נגד הרשת יגרום נזק לזכיינים אחרים שלה, השומרים שבת ולא הייתה בידם האפשרות למנוע את פתיחת הסניף בעיר האחרת, או שמא אין בחשש זה כדי לפוטרו מחובת המחאה והפעולה למען הפסקת חילול השבת.

תשובה: יש לברר את השאלה זו מכמה צדדים הלכתיים האם יש איסור לקנות בחנות או ברשת המחללת שבת, או שמא אין בכך אלא מידת חסידות והנהגה ראויה.

א. איסור 'לפני עור'

תחילה יש לדון מצד איסור 'ולפני עור לא תתן מכשול' (ויקרא יט יד), שאין להעמיד מכשול עבירה לפני אדם שעשוי להיכשל בה.

בגמרא (עבודה זרה ו:), מבואר, שאיסור 'לפני עור' נאמר דווקא כאשר החוטא אינו יכול להגיע לעבירה בלא סיועו של האחר, והוא הנקרא בלשון הגמרא 'תרי עברי דנהרא'. כלומר, שהחוטא נמצא בצד אחד של הנהר ודבר העבירה בצד השני, והמסיעו מעבר את דבר העבירה אל החוטא, ולולא הוא לא היה בידי החוטא מכשול החטא. אולם כאשר העבירה הייתה נעשית גם בלעדיו כי דבר העבירה מוזמן לפני החוטא, אין בזה איסור תורה של 'לפני עור'.

בנידון שלפנינו, באופן שהרשת הגדולה הפתוחה בשבת אינה תלויה בקנייתו של אדם יחיד. פעילותה בשבת קודש וחילולה מתקיימת בין אם יקנה ובין אם לא יקנה, ואין קנייתו בימות החול מהווה סיבה ישירה לחילול השבת, אין כאן איסור של 'לפני עור'.

ב. איסור 'מסייע ידי עוברי עבירה'

הרמ"א בדרכי משה (י"ד סימן קנא) הביא שנהלקו הראשונים אם באופן שהחוטא יכול המשך בעמ' ג'

שאלה א:

בסמוך לביתי פועלת רשת שיווק גדולה, המציעה מחירים מוזלים באופן משמעותי לעומת שאר החנויות. דא עקא, שהרשת מחללת שבת בפרהסיא רח"ל ומפעילה את סניפיה גם ביום השבת.

מאחר שמדובר בהפרשי מחיר ניכרים, אם אמנע מלקנות בה ואעדיף רשת אחרת, אצטרך לשלם סכום גבוה בהרבה. שמעתי שיש הסוברים שמעיקר הדין אין אדם חייב להפסיד ממון כאשר ניתן להשיג שם את אותם מוצרים במחיר זול יותר. לעומתם, יש הטוענים שראוי לבן תורה ולירא שמים להימנע מקנייה ברשת כזו אף במחיר של הפסד כספי מסוים, הן משום חילול השם והן משום שהוצאות הנעשות לכבוד שבת ויום טוב אינן בכלל ההוצאות הקצובות לאדם, והקב"ה מחזיר לו את שהוציא לכבודו.

ברצוני לברר: א. האם יש חיוב מדינאי, או לכל הפחות מעלה, להעדיף קנייה במקום אחר אף במחיר גבוה יותר? ב. האם יש הבדל בין הקנייה נעשית לצורכי שבת ויום טוב לבין קנייה רגילה? ג. והאם ניתן להשתמש בכספי מעשר כספים כדי לכסות את ההפרש שבין המחיר המזול ברשת זו לבין המחיר הגבוה יותר ברשת אחרת?

שאלה ב:

אדם התארח בשבת בעיר אחרת, בשל אשפוזו של קרוב משפחתו בבית החולים המקומי. בשבת אחר הצהריים, בדרכו לבית הכנסת, הבחין כי אחד מסניפיה של רשת מוכרת החל לאחרונה לפתוח את שעריו בשבת.

הוא הסתפק האם מוטלת עליו חובה לדווח על כך לארגונים ולנציגי ציבור הפועלים למען שמירת השבת, אשר עשויים לפתוח במאבק ציבורי ולהביא לסגירת החנות בשבת. או שמא מאחר שאין בידו עצמו למנוע את חילול השבת, אין עליו חיוב לנקוט

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

נגמר מזון דגי הנוי - האם מותר לאכול קודם שיקנה להם מזון

ברשותי אקווריום ובו דגי נוי ממינים שונים, כאשר כל סוג ניוון ממזון המיוחד לו. אחד מסוגי המזון אזל, והחנות שבה ניתן לרוכשו אינה נפתחת אלא בשעה מאוחרת בבוקר. עד לפתיחתה אין ברשותי כל מזון חלופי המתאים לדגים אלו, האם מותר לי לאכול את ארוחת

הבוקר לפני שאקנה לדגים את מזונם, או שמא גם באופן זה נאמרו דברי חז"ל שאסור לאדם לאכול קודם שייתן מאכל לבהמתו?

ת. כאשר אין ברשותו מזון המתאים לדגים, והחנות סגורה ואין אפשרות להשיג להם מזון באותה שעה, מותר לו לאכול ואינו חייב להמתין עד שייפתחו החנויות¹. מכל מקום, מיד כשיוכל להשיג את המזון, נכון להזדרז ולהאכילם תחילה. עוד יש לציין, שכל האיסור נאמר באכילה בלבד, אבל שתייה מותרת לכתחילה קודם האכלת בעלי החיים².

ציאה לטיסה באמצע הלילה

תכננו לצאת למסע לקברי רבותינו בפולין. סוכן הטיסות הציע לנו שתי כרטיסי טיסה, אחד באמצע הלילה ואחד בשעות אחר הצהריים. מסיבות שונות העדפנו לצאת בטיסה הלילית. רציתי לברר האם יש עניין להעדיף את הטיסה בשעות היום, כיון שמבואר בגמרא (פסחים ב, תענית י, ב"ק ס:), שעדיף לצאת לדרך ב'כי טוב'?

ת. בזמנינו לא נהגו להקפיד על כך, ויכול לצאת לדרכו אף בלילה³.

המשך בעמ' ב'

ופחתים וכן ממזיקים המצויים בדרך, וכיון שהוא סמוך לעירו הוא יודע להזהר מהבורות והפחתים שבו, וכיון שאינו יחיד אין חשש ממזיקים. אמנם המחצית השקל (ס"ק) הביא שרש"י (תענית י) כתב הטעם שיצא בכי טוב הוא מפני שלא יעלילו עליו עלילת מרגל או גנב, וכן משום ליסטים מוזיין שמצוין בלילה, וכתב שאפשר שלטעם זה גם בסמוך לעירו ובשנים אסור. והנה בזמנינו לא ראינו שנוהגים להקפיד על כך, וכתבו האחרונים (שערי מצות) המצינים בהלכה סי' ס"ה, לקט הקמח החדש סי' ק' סק"ו) הטעם מפני שכל הטעמים שנאמרו בזה לא מצויים היום, שהרי הם סלולות ואין חשש מבורות ופחתים, והמזיקים אינם מצויים היום, וגם לא שכיח במציאות של היום שיעלילו עליו עלילות מחמת הליכתו בלילה, וגם ליסטים מוזיין לא מצוי, ובפרט שיש היום תאורה ובדרכים שורות אורה כמעט כאור יום. אמנם אם באמת נמצא במצב שמאירה סיבה יש לו לחוש לסכנה בלילה יותר מיום, צריך להמנע מלצאת בלילה. וכן לעניין הנוסע ברכבת, בספינה או במטוס, אין הבדל בין נסיעה ביום לנסיעה בלילה, ולפי שבכל אלה אין חשש סכנה נוספת בלילה מאשר ביום, אם לא במקרים יוצאים מן הכלל. והוא הדין בנסיעות ברכב, בכל המקומות שאין חשש סכנה בלילה יותר מיום וכנ"ל.

לצער הצמא ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב, כי גדר זה שאינן מצטער אותם צריך להקדים. והוא סמך הכתוב ליתול להשקותו לגמליך גם לגמליך וגו'. ומוכח שסבר שגם בשתייה יש להקדים הבהמה. ועיין עוד באו"ח הק' פרשת חוקת (מבשר כ"ח) שכתב לבאר מה שכתוב 'והשקית את כל העדה' וגו', דכשיש סכנה בדבר, האדם קודם לאליעזר יש לה להקדים אותו ולא את הגמלים. ובית אפרים על השו"ע (שם) ציין לדברי האו"ח הק' וכתבם סופר עה"ת מחלק דדוקא לאדם עצמו אמרו שצריך להקדים בהמתו, אך לאדם אחר לא אמרו שצריך להקדים להחבירו, ולכן רבקה שבאה להשקות גמליהם לא יצא לה להקדים אותם ולא את הגמלים. וכן הביא בפרד"ס יוסף בשם האמרי אמת (קובץ דרושים חובת י' סימן לו) שכתב וז"ל: וכן "ל בקושיית הראשונים באליעזר כי המים לא היו שלו, ובאחר נותן לא שייך זה. גם י"ל שהגמלים לא היו שלו גם כן לא שייך זה. עכ"ל.

3 בגמרא (פסחים א:), 'לעולם יצא אדם בכי טוב ויכנס בכי טוב', והיינו, שיצא בבוקר בנך החמה, ויכנס בערב בתחילת השקיעה, ולא ילך בחשיכה. אולם ראה במשנה ברורה (סי' ק' ס"ק כח) שהביא מהמגן אברהם (סי' ק"ק) שכתב שאם הוא סמוך לעירו, יכול לצאת בלילה, אם אינו הולך יחיד, ולפי שיעקר הטעם שאין לצאת בלילה הוא שלא יזקק מבורות

לעשות. עוד נראה פשוט שח"ן קודמין, ולא חייבה התורה את האדם להתענות כאשר אינו יכול לספק באותה שעה את צורכי בעלי החיים. ועוד יש להוכיח מדברי שו"ת קרן לדוד (או"ח סי' מ"א אות ז'), שכתב שאם אמר לשמש להכין את מאכל הבהמה (שכ"ל לתורה), רשאי לאכול מיד, אף שיעבור זמן עד שהבהמה תאכל בפועל. הטעם הוא, שמרגע שפשה האדם את כל המוטל עליו, שוב אין המזון מתעכב מחמתו. והוא הדין כאן שאין בידו להשיג מזון כעת, ובדעתו לקנותו מיד עם פתיחת החנות, הרי עשה כל שביכולתו, ומותר לו לאכול קודם.

2 במגן אברהם (או"ח סי' ס"ד סי' ק"ה) הביא דין זה על דברי השו"ע (שם ס"ז) שאם אמר תנו מאכל לבהמה, לא חשיב הפסק, וכתב בשם ספר חסידים (סי' תקלא) דלענין שתיה אדם קודם לבהמה, כדכתיב ברבקה שאמרה להעבד (בראשית כד מו) 'שתה וגם גמליך אשקה', והביאו במשנה ברורה (שם סק"ט), וז"ל בקיצור שו"ע (סימן מב ס"א): ולשתיה האדם קודם, כדכתיב 'שתה וגם גמליך אשקה', וכן כתיב (מבשר כ"ח) 'והשקית את העדה ואת בעיהם'. עכ"ל. אך באור החיים הק' (בראשית כד ט"ז) כתב שכשאל האיש 'וגמליך אשקה' את מעט מים' הרגישה הצדקה כי צמא למים היה ומצטער היה, לזה אמרו לו שתה, וכשתנה לו שיעור ששערה כי ודאי אין כאן חשש

1 מקור הדין בגמרא (ברכות מ:). 'אמר רב יהודה אמר רב, אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר 'ונתתי עשב בשדה לבהמתך', והדר 'ואכלת ושבעת'. ועוד בגמרא (גיטין סב:). 'אסור לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו'. והמאירי (גיטין סט) כתב שדין זה נאמר בדרך מוסר והדרכה, ומשמע שאינו איסור תורה אלא הנהגה שחכמים סמכוה לה כתוב. והנה גם הרמב"ם (עניני פק"ט הלכה ח) כתב: חכמים הראשונים היו נוטין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן. משמע שאין דין גמור. ובשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' י"ז) משמע שאף דגים בכלל, וכתב שכאשר הדגים מצויים ברשות האדם ומזונותיהם מוטלים עליו, דינם כהיו עוף, וביאר שיעקר הטעם הוא משום צער בעלי חיים ומידת הרחמנות, שלא יאכל האדם בעוד בעלי החיים הממוכים עליו רעבים. אולם בנידון השאלה, כאשר אין בידו כל אפשרות להאכילם כעת - משום שהמזון אול והחנות עדיין סגורה, ואין מזון חלופי הראוי להם - נראה שאין עליו להימנע מלאכול. הגרי"ש אלישיב (חשוקי חמד, ברכות מ:), כתב בניצוא בזה, שכל עיקר האיסור הוא כאשר בידו להקדים את מזון הבהמה למזונה, אבל כאשר אין בידו אפשרות להאכילה, אין כאן 'אכילה קודם נתינה', שהרי אין נתינה שביכולתו

יהודי השווה בביתו בליל שבת וסובל מהקאות חוזרות, ואינו מסוגל להחזיק בקיבתו לא יין ולא דבר מאכל. לאחר תפילת ערבית פנה לשאול כיצד עליו לנהוג לעניין קידוש על הכוס, האם יקדש על הכוס אף שלא יוכל לשתות מן היין, או שמא יצא ידי חובה על ידי שמיעת הקידוש מאדם אחר, והאם מועיל לו קידוש כאשר אינו יכול לאכול כלל ולקיים 'אין קידוש אלא במקום סעודה'?

ת. א. אם החולה מסוגל לאכול לכל הפחות כזית פת, או מיני מזונות, כך שיכול לקיים 'קידוש במקום סעודה',⁴ ויש עמו אחר שיכול להוציא ידי חובתו, עדיף שחבירו יוציא ידי חובה.⁵ ואם אין מי שיקדש לו, יקדש בעצמו על הפת.⁶ ב. אם אינו מסוגל כלל לא לאכול ולא לשתות, אין בידו לקיים עתה או תנקת חכמים של קידוש במקום סעודה, ימתין עד שיוכל לאכול,⁷ ואם יוכל לאכול במשך יום השבת, עליו לקדש תחילה את קידוש הלילה בלבד, ולא את 'קידושא רבה'.⁸

נסענו לשבת התאחדות משפחתית באחד מיישובי הצפון. בשבת אחר הצהריים רצינו לצאת לשטחי השדות שסביב המושב. האם מותר לי לצאת עם שעון יד כדי שאוכל לראות את הזמן המדויק שאנחנו יוצאים?

כל עוד אינו יכול לאכול כלל, וודאי אינו יכול לצאת ידי חובת קידוש אין מאחר, כמ"ש בגמרא (פסחים 40). שם שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה, וכן נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים י"ג ע"א). לפיכך אין הקידוש מתקיים אלא כאשר הוא במקום שבו אוכל את סעדו. ולענין מיני מזונות ראה במש"כ (סוף סוף סוף) שם אהרן אנוס שיצא לענין סעודה בזכית פת הבאה בכיניו.

5. כמו שכתב רמ"א (אורח חיים י"ג ע"א) לענין מי שאינו שותה אין משום דבר, שאם אין אחרים עמו יקדש על פת האל על היין, ואי שמע קידוש מאחרים. משמע כי רק אם אין אחרים עמו יקדש על הפת, כגון משמע בשם הרב (שם ע"ד א"ב): אבל אם יש בני ערבי אלא על הפת אלא על הפת בין בילה בין ביום, לפי שאם אדם לא הקנו כלל קידוש על הפת אלא על הכוס וכו', מי שאינו שותה אין מחמת ששנאו, ש' לו לדחות את עצמו לשלות ממנו בקידוש של לילה אלא קידוש על הפת מטעם שנתבאר, ואי ישמע מאחרים המקדשים על היין עכ"ל. ומי שמוציא ישתה מן היין כמ"ש בשולחן ערוך (אורח חיים י"ג ע"א): 'אם לא טעם מאקדש, וטעם אחד מן המסובין לא יצא' לגומי אצ"י. ואף דעת הגאונים שהקדש בעצמו בדין טעום, מכל מקום לדעת השולחן ערוך די בן שאחד מן המסובין שיה, ולכן לכתחילה נכון יותר שיסמך קידוש מאדם אחד שגם שותה מן היין.

6. כמו שפסק השולחן ערוך (אורח חיים י"ג ע"א) שדעת הראש שבמקום שאין צוץ לא יקדש על השכר אלא על הפת. כפי הנראה גם את הקידוש וגם את היין קידוש על סעודה, בלא צורך לשלוש יין. וככתב במש"כ (ס' רעא קס"א): שבשעת אמירת 'ויכולו יהיו ידיו על המפה', ובשעת ברכת המוציא' להם הלחם משנה יניחו ידיו עליה, ושביעי עליה יביעה, וגמורו ברכה, ואח"כ יחזרו ויכסם במפה יניחו ידיו עליהם ויאמרו ברכת הקידוש. ובספר קידוש השולחן (ס' ע"א הערה ה') כתב שם ספר שער הכוץ (פ"א אות ז') שאין להוציא כשרי מרגל' שמקדש על הפת, והטעם על פי סוד. כהר"ק (שולחן ערוך י"ג ע"א) שם מהפגל' ס' תרל"ט א"א קס"א) שהקדש על הפת צריך לאכול שלש כיתים אחד לשם קידוש, ואחד לשם קידוש במקום סעודה.

7. וכבר יצא ידי חובת הקידוש מן התורה בחפצית ערבית לדעת הרמב"ם כמ"ש (הלכות שבת פ"ט ה"א): מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר (שמות כ') 'זכור את יום השבת לקדשו'. אלא שקידוש על הכוס הוא מדברי חכמים, משום כן כתב המשנה ברורה (ס' רעא ס"ק א'), שלדעת הרמב"ם מן שהתפלל ערבית בערב כקיים את מצות הקידוש מן התורה. ואולי נתיב עתה אלא

שעון כזה מן היד כאשר איננו פועל, אין לצאת בו. ומכל מקום המיקל לצאת עם שעון יד פשוט, אין למחות בידו, כי יש לו על מי לסמוך.⁹ שעון יד העשוי מזהב שאינו מסיר את השעון מידו גם בזמן שאינו פועל, הרי הוא נחשב לתכשיט, ומוותר לצאת בו.¹⁰

נרשמנו לנופש מאורגן בהרים, באחוזה שבה כמה עשרות בתים קטנים צמודי קרקע, ולכל בית חצר קדמית ואחורית. כל שירותי ההסעדה, הניקיון והתחזוקה במקום מתבצעים על ידי צוות אתר הנופש, שהם נכרים. בתקופת שהותנו במקום כל האורחים הם יהודים, ואנו עומדים מול חברת נופש יהודית של אחד מאנ"ש, ששכרה את המתחם מבעלי האתר הנכרים עבור כלל האורחים. המציאות היא שעובדי המקום מנקים כדרכם מדי יום את כל המתחם, ובכלל זה השבילים, המדשאות והשטחים הציבוריים, וכן את הבתים הפרטיים וחצרותיהם. שאלתנו האם אנו מחויבים להתעקש שלא ינקו בשבת את החצרות והשטחים הסמוכים לבתים, מאחר שסוף סוף הניקיון נעשה עבור האורחים היהודים, או שמא כיון שהעובדים הם עובדי האתר ופועלים לפי נהלי המקום, אין בכך איסור? נציין שעשעמ מבעל חברת הנופש, שבעבר ניסה לבקש מבעלי האתר שלא ייראו עובדי ניקיון ואחזקה בשטח המתחם בשבת, מלבד הנצרך לחדר האוכל, אולם בעלי האתר התנגדו לכך בתוקף, בטענה שעל המקום

בִּיצֵאָהָ שֶׁבֶת בְּשׁוּר יִרְגִּל הִקְלוּ בְּשׁוּר שֶׁשְׁעֵי
הַיְּדוּד מָוֶה, בְּשׁוּאֹהוּ וְזֶה הָיָה תִּכְשִׁיטוֹ וּכְפִי
הַשְׂדֵּה לְצֵאת בּוֹ מִכֹּאֶס הַשְּׁעוֹן אִין מַעֲלֵה.
וְכַתּוּב הִלָּק אֲבֹנָהּ אֶז בְּשׁוּרָא אֶז נִדְבָרוּ (ס"ה פ"א ס)
וְנִשְׁתַּחֲוִי אֶל אֲרִיזִין (ס"ב פ"א ס).

יְסוּד יִדן נִדן הָעוֹשֶׂה מִלֵּאכָה בִּשְׁבֶּת מִבְּאֵר
רַמְבַּמִּ'ס (הַלְכוֹת שֶׁנֶּה פ"א ה"ז): 'כִּרְבִּי שֶׁשֶׁה מִלֵּאכָה
מִצְוָה מִצְוָה מִצְוָה, אִסּוּר שֶׁבִּשְׂבִיל יִשְׂרָאֵל עֵשֶׂה אוֹתָהּ, אִסּוּר
הַנּוֹתוֹת בָּאוֹתָהּ מִלֵּאכָה עֵשֶׂה מִצְוָה שֶׁבֶּת, וּיְמִיתוּ
לִפְנֵי שֶׁתַּעֲשֶׂה. וְהוּא שֶׁלֹּא יֵהָדֵב הָדָר בְּפִרְסֵיאָה. עַד
שֶׁיִּדְבְּרוּ בּוֹ רִבִּים שֶׁדָּבָר הוּא בִּשְׂבִיל מַלְיוֹת הָאֵד וְנִשְׁתַּחֲוִי
לִפְנֵי שֶׁבֶת, וְאִם בִּשְׂבִיל עֲצֻמוֹ בִּלְבָד עֵשֶׂה, מוֹתֵר לִיהֲנוֹת
בִּשְׁבֶּת מִשְׁבֶּת. וּמִבְּאֵר מִדְּבַר הָרַמְבַּם, שֶׁאִשְׁמַר הִכְרִי
הָעוֹשֶׂה מִלֵּאכָה בִּשְׂבִיל יִשְׂרָאֵל, אִסּוּר לִיהֲנוֹת מִלֵּאכָה
שֶׁבֶת, וּבִמְקוֹם שֶׁנִּעֲשֶׂה הָדָר בְּפִרְסֵיאָה יִדְעוּ
לְרֹאשִׁים שֶׁנִּעֲשֶׂה בִּשְׂבִיל יִשְׂרָאֵל, הָדָר חֲמוּר יוֹת,
וְאֵל הִלָּק בּוֹ כִּדְרֹךְ שְׁתֻּמְלִים מִלֵּאכָה שֶׁנִּעֲשֶׂה
בְּצִינְעִינֵי לֵאמֹר דִּין שִׁיעִשׁוּ. וְלִפִּי הוּא הִיָּה מִקּוֹם
הַמַּחֲמִיר בְּיוֹדֵן יִדְעוּ, שֶׁהֵרֵךְ לִבְּהוֹרֹתִים מִקּוֹם
הַיְּהוּדִים, וְהַעֲבֹדוֹת נִעֲשוֹת לְעֵין לִבְּהוֹרֹתִים שֶׁבֶת. אוֹלָם
יִרְגִּל שֶׁמִּלֵּאכָה זוֹ אִינֶה נִעֲשִׂית בִּשְׂבִיל יִשְׂרָאֵל,
וְהוּא שֶׁתִּמְנָקִים אֵינֶם עוֹשִׂים אֶת הַמִּלֵּאכָה לִפִּי
בִּקְשֵׁת הַיִּשְׁרָאֵל לְצֹרֵךְ, אֲלָ לְצֹרֵךְ וּלְבִקְשֵׁת עַלִּי
הַמְּקוֹם הַפְּתוּחִים הַמְּקוֹמִים אֵינֶם יֶקֶד וּמוֹסָפוֹ, וְאִם
שֶׁיִּשְׂרָאֵל הֵנָּה מִלֵּאכָה זוֹ אִין הוּא מִלֵּאכָה עוֹבֵר
יִשְׂרָאֵל. וְהוּא הֵמֵן אֲבֵרָס (ס"ה ו'מ"ד פ"א ס) בִּתְּב
שֶׁבֶת מִשְׁבֻּמָּהוּ וּבִרְכִּים בִּקְבֻלוֹת פִּלּוֹת זָלִל בִּתְּב
הַרְחֹבוֹת שֶׁבֶת, וְכַתּוּב לִישֵׁב אֶת הַמְּנַהֵג שֶׁהוּא
שֶׁבֶת שֶׁבֶשֶׁל רִבִּים יִכָּא שֶׁהֵרֵךְ, וְעוֹד שֶׁתִּקְוֶה
הַרְחֹבוֹ אִין קִרָּה לִפִּי הַיִּשְׂרָאֵל לִבְּ כָךְ. וְהֵינִי
שֶׁשֶׁכֶּשֶׁכֶּשׁ מִדְּבַר עֲבֻדָּה כְּלִלִית שֶׁל נִיקּוּן וְתִיקּוּן
הַרְחֹבוֹ, אִין הָדָר מִתִּיחֵס לְרֹאשִׁים פִּדּוּר מִיִּשְׂרָאֵל,
וְהוּא יִכָּר מִלֵּאכָה הַנִּעֲשִׂית בְּשִׁלְחוֹת. אוֹלָם
יִדְעָה מִשְׁנֵה בִּירוּד (ס"ה פ"א ס) שֶׁכֶּת שִׁכְחָה אַחֲרֵינִים
וְחִקְלוּ עֵלִי. אִמָּנֶה הוּא רֶק כִּרְאוּף שֶׁכֶּת מִבְּאֵר אֲבֵרָה
הַנִּעֲשִׂית עֲצֻמוֹ שׁוֹרֵת אֶת הַגּוֹי בִּקְבֻלוֹת פִּלּוֹת
הַנִּעֲשִׂית, אֲלָ כִּאֲשֶׁר שֶׁהַעֲרֹךְ הַשְּׁלֹחִין (מ"ט פ"א ס) שֶׁפִּלְטֵי
אִם הָדָר נִעֲשֶׂה עַל חֲסֹבֶן הַיִּשְׂרָאֵלִים, מוֹתֵר, וְשִׁמּוֹ
שֶׁמִּלֵּאכָה נִעֲשִׂית עַל פִּי קִדּוּשׁ שֶׁר הֵרֵךְ, וְשִׁמּוֹ
עֲקֻבָּה עַל זֶה. וְהוּא מִבְּאֵר שֶׁכֶּאֱשֶׁר שֶׁיֵּר גֹּרֵם אֶת
שֶׁאִשְׁמַר יוֹדֵר הַמְּנַחֵל אֶת הָעֲבֻדָּה, וְהַפְּעוּלִים פּוֹעִלִים
עַל פִּי פִּקּוּחָתוֹ לְצֹרֵכִיו, אִין מִלֵּאכָה מִתִּיחֵס
יִשְׂרָאֵל הַפְּרִיט, אִין שְׁהוּה נִהֵג מִן הַתּוֹצֵאָה. וְהוּא
שֶׁנִּשְׁתַּחֲוִי וְעָיִן יוֹסֵף (מ"א פ"א ס) שֶׁהֵרֵךְ בְּשׁוּאֹהוּ אִין
שֶׁחֲשׂוֹשׁ שֶׁאִינֶה מֵרָאִתָּה, כִּיּוֹן שֶׁהֵרֵךְ יִדְעוּ
שֶׁהַשְּׁתַּחֲוִיָּה אַחֲרָתָה עַל פִּינֵי הָאֲשֶׁפֶת הַפּוֹעִלִים
וְהַשְּׁתַּחֲוִיָּה אִינֶה שְׂרִירָה אֲדוֹמִית. אִין אֶל שֶׁכִּי
שֶׁתִּיבְרָכִים אִינֶם שְׂרִירָה אֲדוֹמִית. אִין אֶל שֶׁכִּי

קידוש של הכוס שתיקנו חכמים.
עיקר מנחת החינוך היא בכניסת היום כמ"ש
הרמב"ם (שו"ת) צריך לזכרה בכניסתו וביציאתו,
בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה. אולם
גם לא קידש בכניסתו פסק השולחן ערוך (א"ח סי'
סי' ס"ח): "לא אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד,
של תשלומין למחר כל היום". וכתב הרמ"א ואמר
הקידוש של לילה מלבד ויכלה. ואין צריך לקדש
עצמיו גם של לילה וגם של יום. וכך כאשר וכל
לוקים בבורק' קידוש במקום עטודה. אבל כל זמן
שאנו יכולים לאכול כלל, רחוק הוא ואנו יכולים
לקיים את הקידוש כתיקונו, ואין עליו לגרום לעצמו
כדי לקיים את המצוה. וכשישכח לבריותיו
ויכול לאכול, קיים את הקידוש כדינו.
הפוסקים נחלקו ואם מותר לצאת בשבת בשעון
דע רגלי: דעת המור"ם (הר"ד בקובץ המאור,
הר"ח) והגאונים משה (א"ח סי' ס"א) והחלקת
עקב (א"ח סי' צ"ג) וכן כתב בר"ת יהודה דעת (ה"ס)
(שומר אצ"ט) ובשבת, ובאר באורו משה
שש"ס) שהחייב כן מהמבור בשו"ע (א"ח סי' ס"א)
ומותר לצאת חסדו עם טבעו של עילוי חותם,
כדי שכאשר הצאצא ישר לא ילכש הבעת, מכל
מקום מותר, שכן שולשים אותו על הגוף
דינו כמלבוש, והוא הדין בשעון שאף שלבוש
שן לדעת השעה וכאשר יתקלקל השעון לא
ימנעו מכל מקום דין מלבוש שן שלבוש על
שור: ממש. אולם דעת המנחת יצחק (א"ח סי'
הצ"ח) איעזר (א"ח סי' כ"ה) והקצות השולחן (א"ח סי'
הג"ה) וכן כתב בשו"ת הלחות נתן (א"ח סי'
השבוטות וההגות) (א"ח סי' כ"ה) (ש"ס) לאסור
היון ששעון די אינו לא כתכשיט ולא כמלבוש,
היה שדור המלבוש הוא דבר המיועד כדי להגן על
הגוף השעון אינו מן הענין. ואף תכשיט אינו
שן שיערו נעשה כדי להשתמש בו, ואין זה דומה
לשבעת שם עליה חותם שיעקרו נעשה לתכשיט
הוארן כן הוסיפו בו החותם. וכל מקום כתב
שו"ת לחקת יעקב (ש"ס) שאין למחות על המיקל,
שן שיש לו למסור, וכן הביא בשמירת שבת
ההלכה (פ"ח סי' ס"ה) מהגר"ש איועבראך. וראה
שו"ת אגרות משה (ש"ס) ובהלכת יעקב (ש"ס) שמכל
מקום ראינו לכל בן תורה ויהא שמים של לולבוש
שבת.

להיראות במיטבו בכל עת, והם חוששים מתמונות של המתחם כשהוא נראה מוזנח.

ת. ניקיון השבילים, המדשאות והשטחים הציבוריים על ידי עובדי האתר הנכרים מותר, כיון שהמלאכה נעשית על פי פקודת הנהלת האתר ולצורך שמירת מראה המקום, ולא בשליחות האורחים היהודים. בחצרות הפרטיות נכון להחמיר, ולכן ראוי לבקש שלא ינקו אותן בשבת, אך אם בעלי האתר עומדים על כך מצד נהלי המקום, יש להקל, בפרט באופן שהאורחים לא ביקשו את המלאכה ואף ניסו למונעה¹¹.

קבוצת חובבי 'על האש' החליטה לערוך ניסוי קולינרי מעניין. הם שמעו כי בעולם העישון והצלייה משתמשים לעיתים בחומרי בעירה שונים, כדי להעניק לבשר ארומה מיוחדת. עלה בדעתם לנסות להשליך אל הגחלים הנמצאים מתחת לבשר מיני מאכלים שונים - פולי קפה, גרעיני קקאו, אגוזי מלך, שקדים, ואף עשבי תבלין וקליפות הדרים - בתקווה שאחד מהם יעניק לבשר טעם משובח במיוחד. אלא שאחד המשתתפים הסתייג מן הרעיון וטען: הרי כל אלו הם דברי מאכל הארויים לאכילה, ובשריתתם הם נאבדים לגמרי. האם אין בכך משום איסור 'בל תשחית'?

ת. אין מניעה לעשות כן, כאשר שריפת המאכלים אכן מוסיפה טעם וארומה בבשר¹². אולם אסור לעשות זאת לשם משחק, סקרנות או השחתת גרידא¹³.

כל משפחה ומשפחה, אלא הם עובדי האתר, ובעלי האתר הם הקובעים את מדיניות הניקיון, וכל לשמור שמקום ייחודי תמיד במטב, לצורך שמירה על שמו ועל תדמיתו, נמצא שהניקיון נעשה על פי פקודת הנהלת האתר, ושם האתר נקרא עליו. ואף חברת הנופש היהודית שכרת את המתחם עבור האורחים, מכל מקום אין העובדים פועלים לפי הוראת האורחים, אלא לפי נהלי האתר ובעליו. ובפרט שהאורחים ואף חברת הנופש לא בקשו שיעשו מלאכת אוכל בשבת, ואדרבה בקשו למנוע זאת, אלא שבעלי האתר שינו, וכנראה הוונא אף שהאורחים נהנים ממראה נקי ומסודר, לא להגדיר את המלאכה כגמישות בשביל ישראל שורר היתראל אינו חפץ בנהלים אלו ושבבת או מותן אותה, אלא בעל האתר עושה את שלו לצורך עסקו ותדמיתו, וזו הנהגה הבאה ממילא ממלאכה שהנהלת המקום עשו לצורך עצמה של המקום, ואינם צריכים לענות את המקום או למהות בעובדי הניקיון כל כפעם, וראה עוד בתשובות והנהגות (ה"א סי' טו) מה שכתב בעניין זה.

ברמב"ם (מלכים) ממלחמות פ"ו הל' האילנות 12, וכל המשרב כלן, וקורע בידו, והורס בנין, וסותם מעיין, ומאבד מאלות דרך השחטה, עובר אל תשחית. ומדויק מלשונו, שלפי אסרה תורה לא איבד של מאל, אלא דוקא כאשר נעשה בדרך השחטה, אבל אם המאל נאבד כדי להשיג תועלת אחרת, אין כלל האיסור. כיון כן מבורר בדברי הרמב"ם עצמו (שם הלכה כ) שמותר לקצוץ אלא פרי כאשר יודע ויזהר ויזהר דרך מערך הפירות, ושהאילנות מוקל לאילנות או שדות אחרים, ולפי שלא אסרה התורה אלא דרך השחטה. וכן כתב בספר החינוך (נצוח הקטן), וכן כתב ה"ח" (יד"ו סי' סק"ד) שמותר לנחות תיישים כד למכור את עורותיהם לקונים החפצים דוקא בעירות של בהמות שהומנו ולא נשחטו, וכתב שאין כל משום ב"ל תשחית" כיון שיש לו הנאה מזה, ולפי שיש לו הנאה מההשחטה אין בו משום ב"ל תשחית. וכן הביא הש"ס (ברורה פ"ט סוף הל' כ) בשם הח"י אדם (כלל א' ס"א) ששם הציצית חוסי הציצית שביגדו והוא רוצה לחדשם, שמותר לו לקרוע את החוסיים כאשר עשה לו לפתוח את הקשרים, ואף שהחוסיים ראוים לבגד אחר אין בו משום ב"ל תשחית כיון שאינו בדרך השחטה. ולפי זה אם המאל שנשקר מוסף טעם אחרמה לבשר אין בכך משום איסור כל תשחית כיון שהמאל לא נאבד בדרך השחטה.

13 כאשר אין כל תועלת בשריפת מאלים אלו הרי הוא עובר בכל תשחית, ואף שיש לו הנאה מכך שהו מסיע לצליית הבשר, כיון שיש לו צלות את הבשר בדרגים שאינם בדרג מאל, ומפורז לו זה ה

ושב דחה על פי מה שכתב הבית יוסף (שם) שבכלל טעם האיסור הוא כדי שלא יעשה כן פעם נוספת, ולגבי מלאכת שבת שהיא חמורה בלאו הכי אין חשש שיעשה מלאכה פעם נוספת, שאין אדם חוטא באיסור שבת החמור עבור הנאת אחרים.

והנה לכאורה היה מקום לומר שהט"ז והמג"א נחלקו בטעמי ההיתר שאין חוששים שישראל אחר יעשה מלאכה עבור ישראל בשבת הבאה, ונפקא מינה הוא במומר, שהרי לפי טעם ההיתר של הט"ז אין חשש שהישראל כשר יבקש ממומר לחטוא, ואילו לטעם ההיתר של המג"א הרי המומר לא יחוש לעשות מלאכה עבור ישראל אחר.

אך נראה שאין לחדש כאן מחלוקת, כי המג"א דן באופן שהישראל עשה מתחילה מלאכה מעצמו עבור חברו, וכתב שיש לאסור את זה כדי שלא תתקיים מחשבתו ויעשה כן גם לשבת אחרת, ועל כך כתב שאין חשש שיעשה כן שוב שאין דרכו של אדם לחטא עבור חברו, ובוה אין החשש שמא יצווה לו הנהגה לעשות לשבת אחרת, שהרי אין חשש שישראל יצווה לחברו לחטוא עבורו וכמו שכתב הט"ז, רק החשש שהישראל עצמו שכבר חטא עבורו כעת, יחטא עבורו פעם נוספת, ואין חוששים לכך באיסור שבת החמור. והט"ז שדן בישראל שעשה מלאכה עבור עצמו בשבת, נתן טעם שאין חוששים שיצווה לו לשבת אחרת כי איסור שבת חמור, יכול היה לתת טעם נוסף שאפילו יצווה לו לחטא אין אדם חוטא ולא לו, וכמו שכתב המג"א, שהוא הטעם המחלק מנכרי שבו החשש הוא שיצווה לו לשבת אחרת, ועל זה כתב שבישראל אין חוששים שיצווה לו. ועוד שהוא טעם מקדים שאין הדבר מתחיל כי אין חשש שכלל יצווה לו, ואין צריכים לבוא לטעם הנוסף שאפילו יצווה לו אין חשש שיחטא.

ואכן בשו"ע הרב (שם סעיף א) ובמשנ"ב (שם ס"ק ה) כתבו שני טעמים מפני מה כאשר עשה הישראל לעצמו מותר לאחרים ליהנות למוצאי שבת מיד: א. טעם הט"ז - אין חשש שיצווה לחברו ישראל לחלל את השבת הבאה. ב. טעם המג"א - גם חברו לא ישמע לו, שאין אדם חוטא ולא לו.

והנה במגן אברהם (סימן שכה ס"ק כב) משמע שחרש שוטה או קטן שעשו מלאכה עבור ישראל אסור ליהנות ממנה עד בכדי שיעשו. וכתב הפרי מגדים (שם) טעם החילוק בינם לבין ישראל גדול שלא אסרו במוצאי שבת עד כדי שיעשו, לפי שבישראל גדול אין כל כך חשש שמא יעשה כן שוב לשבת אחרת, שלא ישמע לו לחטוא עבור אחר או הדבר שכיח. וכתב שלפי זה במומר ששיכח שישמע לו יש לאסור במוצאי שבת עד כדי שיעשה. אך שוב כתב להסתפק שמא דווקא במומר גזרו שאיסור זה קל בעיני בני אדם, אבל אמירה למומר חמורה לאנשים ואין חשש שיכשלו בה לשבת אחרת, וכן אמירה לחרש ושוטה חמורה שהרי מלאכתם בשבת נחשב כמעשה איסור, ולא יבאו לגרום למלאכה על ידם, וכתב שאם ציווה לחרש ושוטה לבשל בשבת יש לאסור למי שנתבשל עבורו שהרי עבר באיסור לפני עיור, ואם נתיר הרי נתקיימה מחשבתו, וכל שכן במומר שאפילו בישראל מעצמו עבור אחרים, אסור להם ליהנות מכך, שהרי בזה נתקיימה מחשבתו ושוב יש חשש במומר שיעשה כן גם לשבת הבאה, שהרי לא שייך אצלו טעם ההיתר שאין אדם חוטא ולא לו.

ולפי המבואר, הט"ז והמג"א לא נחלקו בדיון מומר, ולדברי הכל כאשר המומר עושה עבור אדם אחר, אם יהיה מותר ליהנות הרי נתקיימה מחשבתו, ויש חשש שיעשה כן גם לשבת אחרת אחרי שהוא מומר ואינו חושש לחטוא.

וכן כתב בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן נ), שאין את ההיתר של המגן אברהם מצד שאין אדם חוטא ולא לו אלא במי שבישל בשבת בדרך מקרה. אבל מי שמבשל בקביעות בשבת עבור אחרים, כגון בעל פונדק המחלל שבת ומבשל בקביעות כדי למכור לאחרים, אסור למי שנתבשל המאכל בבשילו לאוכלו, שהרי בוודאי יש לחוש שיבשל גם לשבת הבאה ואין שייך בו אין אדם חוטא ולא

הוא משום שהפוסקים במומר דיברו, ומומר מסתמא מויד הוא, ועוד שכל עובר עבירה במויד נקרא מומר לאותו דבר.

בגיליון חתם סופר (שם מהדורה תניינא) שכתב שבוודאי כל זה במומר העושה איסורים במויד בשאט נפש שאין מצוים כבר להפרישו, אך העושה איסור במויד לתאבון בוודאי שמצוים להפרישו הגם שעושה במויד, וכתב שאפשר וגם כוונת הדגול מרובה כן.

ובעיקר מה שכתבו שבגוי אין איסור מסייע לדבר עבירה, גם בביאור הגר"א כתב כן בתחילה, אך שוב כתב בכמה ראיות שגם בגוי יש איסור לסייע, ולכן כתב לחלק שאיסור מסייע הוא דווקא כאשר הדבר ברור שהחוטא מתכנן לחטוא, אך כל שיש ספק בדבר אין איסור מסייע. וכן מפורש כבר בריטב"א (ע"ז ה) שאיסור מסייע הוא דווקא כאשר אומר בפה מלא שכוונתו לעשות האיסור, ורק באיסור לפני עיוור אסור אפילו אם רק אפשר שיעשה בזה איסור.

גם במגן אברהם (סימן שמו סק"ד) כתב בתחילה לחלק שבגוי אין איסור מסייע, אך שוב הביא מדברי התוספות (קידושין נז.) שמשמע שגם בישראל אין איסור מסייע, ושברש"י (ע"ז נה.) מבואר שיש איסור מסייע גם בגוי (וכ"כ בריטב"א שם).

במשנה ברורה (סימן שמו סק"ח) הביא מחלוקת האחרונים אם יש איסור מסייע בגוי, וכתב כי הגר"א סבר שיש גם בגוי, ושכן משמע הכרעת שו"ת אמונת ישראל (ס"י יד ד"ה אמנם, וה"ד בפתחי תשובה י"ד שם סק"ב) והברכי יוסף (שיר ברכה י"ד שם).

ג. בשו"ת בנין ציון (סימן טו) ובשו"ת כתב סופר (י"ד סימן פג) חילקו בין שני אופנים: כאשר העבירה נעשית בשעת הסיוע כבנידון הוצאה מרשות לרשות, יש איסור מדברגן משום 'מסייע', אבל כאשר הסיוע ניתן קודם למעשה האיסור שממציא לפניו את האיסור, אין בזה איסור מסייע.

וכן פסק למעשה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימנים צג וקפד), שנשאל אם מותר להשכיר את ביתו ליהודי ספר המגלח בשבת בפרהסיא, והשיב להתיר על פי דברי הבנין ציון והכתב סופר, שאין איסור 'מסייע' אלא כאשר בשעת הסיוע נעשה האיסור מיד, אבל כאשר הסיוע ענינה נעשית בשעת הסיוע מותר. אמנם בשו"ת שבת הלוי (ח"ב סימן סב, ח"ט סימן סב) כתב שמדברי הראשונים נראה שלא כחילוק זה.

ובנידון דידן שקונה אצל מחללי שבת בפרהסיא, הנה לדעת השו"ע במומר אין חשש איסור מסייע, אך נחלקו עליו כמה אחרונים שאפילו בגוי יש איסור מסייע. אמנם הסיוע שלו נעשה בימי החול ואינו בשעת האיסור, ולדעת הבנין ציון הכתב סופר ומהרש"ם אין בזה איסור מסייע, ויתר על כן נראה, כי מצד המציאות כלל אין שייך בנידון דידן איסור מסייע, כי אין בקנייתו בימי החול כל חשש מסייע לגרום את פתחת הסניף גם בימי השבת, שבלאו הכי הם ישאירו סניף או פתח גם בימי השבת, ואין שייך ענין של סיוע לעשיית דבר עבירה, רק סיוע לעוברי עבירה לפרנסם ובוזה לא מצאנו איסור.

ד. קניית מוצרים שיוצרו בחילול שבת

בשולחן ערוך (או"ח סימן שיה סעיף א) פסק שישראל שעשה מלאכה לעצמו בשבת, אסור לו ליהנות ממלאכה זו עולמית, אך לישראל חברו מותר ליהנות ממנה מיד אחר מוצאי שבת. ובגוי שעשה מלאכה בשבת, אסור לישראל ליהנות ממנה אחר שבת עד שיעור זמן שיכול לעשות את המלאכה במוצאי שבת, שכיון שצריך להמתין ואין לו תועלת ממנה, שוב אין חשש שיצווה לגוי לעשות מלאכה לשבת הבאה. בט"ז (שם ס"ק א) ביאר את החילוק, שבבגוי יש חשש שיצווה בשבת הבאה, אך אין חשש שיכשיל את חברו ישראל באיסור שבת החמור.

ודן במגן אברהם (שם ס"ק ב) באופן שהישראל עשה את המלאכה מתחילה עבור ישראל חברו בשבת, והביא שכשם שמצאנו (י"ד סי' צט ס"ה) במבטל איסור ברוב היתר, שקנסו אותו עצמו שלא יהנה מהאיסור ואחרים מותרים, אך במבטל עבור אחרים גם הם אסורים כדי שלא תתקיים מחשבתו, הוא הדין גם אם עשה מלאכה בשבת כדי שיהנה חברו כי לאסור על חברו את ההנאה כדי שלא תתקיים מחשבתו.

להשיג את דבר האיסור גם בלא סיועו של האחר, והרי הוא כמי שנמצא עמו ב'חד עברא דנהרא', מותר לסייע לו לכתחילה, או שאף בזה יש איסור מדברגן.

התוספות (עבודה זרה ו: ד"ה מנין), הרא"ש (שם פ"א סימן ב) והמרדכי (שם רמז תשצה) בשם הראב"ה (ס"י אלף נא) בשם אביו רבינו יואל כתבו שהדבר מותר.

לעומתם, התוספות במסכת שבת (ג. ד"ה בבא), הרא"ש (שם פ"א סימן א), הריטב"א (עבודה זרה ו:) והר"ן (עבודה זרה י"ף א): כתבו שאף באופן זה אסור מדברגן, משום שחייב אדם להפריש את חברו מן האיסור, ויש בכך משום 'מסייע ידי עוברי עבירה'.

בדרכי משה (שם) סיים שבזמן הזה נוהגים שלא לחוש להכשיל גוי באיסור עבודה זרה באופן שגם בלאו הכי יכול להשיג את האיסור בעצמו, כיון שהנוצרים היום עובדים לשם קונה שמים וארץ אלא שהם משתפים בעבודתם גם דבר אחר, ולא מצאנו שהגויים מצוים על השיתוף.

וכן פסק הרמ"א (י"ד סימן קנא סעיף א): 'יש אומרים, הא דאסור למכור להם דברים השייכים לעבודתם, היינו דווקא אם אין להם אחרים כיצא בו, או שלא יוכלו לקנות במקום אחר, אבל אם יכולים לקנות במקום אחר, מותר למכור להם כל דבר. ויש מחמירין. ונהגו להקל כסברא הראשונה, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו'.

אמנם דעת השולחן ערוך להחמיר. שהרי כתב (או"ח סימן שמו), לענין איסור הוצאה בשבת: 'פשוט ידו לפנים וחפץ בידו והניחו לתוך יד חברו העומד בפנים וכו', המכניס חייב, שעשה עקירה מרשות הרבים והנחה ברשות היחיד, וחבירו שקיבל מידו פטור, אבל אסור'. והיינו כדעת התוספות (שבת ג.) והרא"ש (שם פ"א סימן א) שהגם שמותר מצד איסור שבת שהרי כל המלאכה נעשית רק על ידי מי שבחפץ, אסור למי שבפנים מצד איסור מסייע שחייב להפרישו, וכן ביארו הט"ז (שם סק"א) והמגן אברהם (שם סק"ד), שהאיסור הוא מדברגן משום שמסייעו בעבירה.

ג. יישובי האחרונים בדברי הראשונים

אמנם לפי הבנת הרמ"א נמצאו לכאורה דברי התוספות והרא"ש סותרים אלו את אלו. במסכת שבת כתבו שאף ב'חד עברא דנהרא' אסור מדברגן, ואילו במסכת עבודה זרה כתבו שהדבר מותר.

משום כך חלקו כמה מן האחרונים על הבנת הרמ"א, וכתבו שאין כאן מחלוקת בין הראשונים, ולדעת הכל יש איסור של 'מסייע ידי עוברי עבירה', אלא שיש לחלק בין סוגי המקרים. האחרונים יישבו את הדברים בכמה אופנים:

א. השו"ע (י"ד שם סק"ו) כתב, שדברי המרדכי והתוספות שהתירו אמורים דווקא בגוי או בישראל מומר שאין מצוים להפרישם מן האיסור, אבל בישראל שאינו מומר אסור משום 'מסייע ידי עוברי עבירה' (תוספות ורא"ש שבת).

ורבים מן האחרונים תמחו עליו, שאין דין מומר כדין גוי, ובוודאי אף במומר מצוים להפרישו מן האיסור כאשר הדבר בידינו. עיין שו"ת חוות יאיר (סימן קפה), שו"ת בנין ציון (סימן טו) ודגול מרובה (י"ד שם).

ב. הדגול מרובה יישב, שהחוב להפריש מאיסור נאמר דווקא במי שעובר בשוגג. אבל בישראל הרוצה לעבור במויד על איסור, אף שאינו מומר גמור, אין מצוים להפרישו.

ולפי זה פירש גם את דברי השו"ע: 'ומומר דנקט השו"ע'

בסימן טוב ובמזל טוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל" נשגרו כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית, קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקר והנעלה מחממי ורבני כולל באר ישראל

הרה"ג דוב פשיגורסקי שליט"א להולדת הבת

יזכה לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

לו. [וכתב שאין לומר שאין לקנוס בו כלל, שהרי בכל אופן הוא יבשל גם לשבת אחרת, ומה התועלת לקנוס שלא יהיה ישראל כשר ממלאכתו, שאין לנו לחלק בטענות כאלו והוא בכלל הקנס שקנוס חכמים].

יתירה מזו כתב: 'עוד אני אומר, אפילו אחרים שלא נתבשל לדעתם ורצונם, או אפילו לאלו שלא נתבשל בשבילם כלל, אסור להם לאכול מאותו התבשיל שנתבשל בשבת כדי להאכיל לאחרים ולהרוויח בו, דהא סוף מעשה תחילת מחשבתו היה למכור לאחרים, ומשום הכי מבשל כדי למכור לאחרים, ופשוט'. והיינו שבדרי המגן אברהם שאסר למי שנתבשל עבורו והתיר לשאר בני אדם, היינו משום ששורש האיסור שלא תתקיים מחשבתו, והרי לא חשב על אחרים, אבל בנידון זה עיקר מחשבתו של בעל הפונדק למכור, ואם יוכל למכור גם לאחרים שלא נתן דעתו עליהם מתחילה, גם זה בכלל נתקיימה מחשבתו ואסור. אמנם האיסור ומה שאסור לאחרים לקנות ממנו היינו משום 'לפני עור', שהרי קיימא לן שגם באיסור דרבנן יש איסור 'לפני עור'. ואף אם ידוע שיימצאו ישראלים אחרים שיקנו ממנו, ולא ידעו או לא יחושו לאיסור זה, מכל מקום הרי דעת המשנה למלך ורבים עמו שאפילו אם אחרים יעברו על איסור לפני עיור ויקנו ממנו, אין בזה היתר שיעברו לכן בעצמו על איסור לפני עיור. ועוד שהרי ייתכן שלא ימצא אחרים הקונים ממנו, ומלבד זאת, אף אם אין בכך משום 'לפני עור', יש על כל פנים משום 'מסייע ידי עוברי עברה'. מדבריו מבואר שאסור לאדם לקנות מאכל שיצור בבית חרושת בשבת.

אולם כתב בחוט שני (שבת ח"ב עמוד מא), שאם אין ידוע שמוצר מסוים נעשה בחילול שבת, וכפי שמצוי כיום במפעלים גדולים המחללים שבת, שאין אפשרות לדעת באיזה יום יוצר כל מוצר, אם קונה בחנות יש לסמוך על הרוב דכל דפריש מרובא פריש, ואין לאסור את קנייתו מטעם 'מעשה שבת'. ורק כאשר קונה במפעל יש לאסור מצד שםם הוא בגדר כל קבוע כמחצה על מחצה דמי. [אך פעמים שישום על המוצר קוד יצור שניתן לדעת ממנו באיזה תאריך בשנה הלוועית נעשה המוצר, והרי לפי התאריך ניתן לדעת אם נעשה בשבת, ובוזה אין להחיל גם בקונה בחנות עד שיכיר שלא נעשה בשבת].

ה. כאשר ההימנעות מן הקנייה עשויה להשפיע

בנידון זה ידועה תשובת ההקדוה יעקב (ליקוטים ח"ב סימן ז), שנשאל בעניין בית חרושת למלט המחלל שבת, אם מותר לקנות מסחרתו. והשיב מן המבואר במסכת מועד קטן (זי.), שהמכה את בנו הגדול עבור משום 'לפני עור לא תתן מכשול'. וטעם הדבר, שעל ידי הכאתו הוא מעורר אצל הבן רצון לעבור על מצוות כיבוד אב ואם. והוא הדין כאן, שעל ידי קנייתו הוא מחזק את רצונו והסכמתו של בעל בית החרושת להמשיך בעבודתו גם להבא.

ומעתה יש לאסור לקנות ממנו אף מן התוצרת הנעשית בימות החול, שכן אילו היו כל היראים מנמנים מלקנות אצלו, היה ממעט בחילול השבת, הן במספר הפועלים והן במשך שעות העבודה. נמצא שכל קונה מסייע בפועל לכך שחילול שבת יותר, ויש בזה משום 'לפני עור' מדאורייתא. וכתב שם שלדיון זה הסכים גיסו החזון איש. [וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן עט) מה שכתב בנידון חידוש ההקדוה יעקב].

ומכל מקום כתב בחוט שני (שם שער הציון ס"ק לג), שכל זה אמור דווקא באופן שאם שומרי שבת יימנעו מלקנות מן המפעל המחלל שבת, תהיה לכך

שאינ מנהג קבוע, יאמר קדיש במשך כל שנים עשר החודשים, מפני שזו זכות גדולה לנשמת הנפטר¹⁶.

עזרה לאחרים בזמן שהילדים ממתנים בבית

אני אמה לילדים, לפעמים קורה שאני רואה ברחוב מישהי שזקוקה לעזרה דחופה, אך יודעת שילדיי ממתנים לי כעת בבית. האם נכון לעצור ולעזור לה או שתקף כאן הכלל ההלכתי ש'עניי עירך קודמים'?

ת. מתוך השאלה נראה שאין מדובר בעזרה שהיא בגדר של 'פיקוח נפש', יען שפיקוח נפש דוחה הכל. לכן העזרה המוגשת לכל אדם היא מדין 'השבת אבידה'¹⁷, ובדין השבת אבידה מבואר שאינו צריך להפסיד כדי להציל לשני, ולכן כל עזרה שאיננה בכלל פיקוח נפש לא חייבת לבוא אם היא על חשבון המסייע והעוזר¹⁸. ולגבי הכלל של 'עניי עירך קודמים', אכן פשוט שלגבי חיוב העזרה, חל הכלל של כל הקרוב קרוב קודם, ועל כל אחד מוטל לעזור קודם כל לבניו ובני ביתו¹⁹.

דמי תיווך כשהמוכר הויל את מחיר הדירה

ראובן תיווך לשמעון דירה, ובעת שישב שמעון עם המוכר הויל המוכר את המקח. לפי איזה ערך עליו לשלם למתווך?

ת. ישלם כפי ערך העיסקה שעשה²⁰.

כתבו כי אפילו בן היודע על אביו שהיה רשע, ממילא לא ישיך טעם זה ויאמר כל ה"ב חודש, כ"ב בפתיח תשובה (שם סק"ט) בשם ספר חזונו ירושלים (סי' רנ"ו) שמי שיועד באביו ואמר שהיו רשעים מאותם שנידונים ב"ב חודש ראו וחובי שיאמר קדיש ב"ב חודש ע"ש. וכל בשרות חת"ס (י"ד סי' שט"ו) כמי שאיבד עצמו לדעת שאע"פ ששאר אבילים יכולים לעכב בעד בנו מלומר קדיש, נ"ל פשוט שאם הבן מקבל עשרה בביתו באופן שאין הפסד לאבילים יכול לומר קדיש כל י"ב חודש, דטעמא מאי אינו אומר רק י"א חודש דלא לשווא לאביו רשע והאי גברא שוי נפשיה רשיעי וניחא ליה דתתוי ליה כפרה וכו'. וכן כתב בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"ד סי' ס"א) שאף שודאי היה כרחק הרמ"א שנהגו שאין אומרים קדיש רק י"א חודשים, ולכן פשוט שהוא בסתם איננו שידועין לשומרי תורה, אבל כשידוע להבן שלא היו שומרי תורה שהיו מחללי שבתות אף שהיה לו לפרנסתו ולא לשאר דברים, יש לו לומר קדיש כל ה"ב חודש וכ"ש כשהיו מחללי שבתות גם לשאר עניינים אף רק לתאיבון שיש לו לומר כל ה"ב חודש.

17 בדיון 'השבת אבידה' יש ב' גדרים: א. הצלה ועזרה למנוע שלא יבוא לידי אבידה, ובכלל זה גם עזרה לכל אדם. ב. השבת אבידה שנאבדה כפשוטו כשמוצא חפץ שאבד לבעליו.

18 כמ"ש בשולחן ערוך (ח"מ סי' רס"א): 'אם שאלה לו אבידה ופגע אבידה' (א"ת) ובאבידת חבירו אם יכול לחזור את שתיהן חייב להחזיר, ואם לא יחזיר את שלו שאבידתו קודמת אפילו לאבידת אביו ורבו כדדרשינן מאפס לא היה בן אביו, ואנפ"כ יש לו לאדם לכנס לפניו משורת הדין ולא לדקדק ולומר של קודם לא אם בהפסד מוכח. ואם תמיד מדקדק פורק ממנו עול מגילות חסדים וסוף שיצטרך לבריות.

19 לגבי סדרי העדיפויות ראה רמ"א (י"ד סי' רנ"א ס"א), עצמו, אביו ואמו, בניו, אחיו, קרובים, שכנים, אשתי עירו.

20 מחיר התיווך נקבע לפי מחיר העיסקה בפועל, ולא לפי מה שהוצע מתחילה. ואם נאמר שלא זו העיסקה שדוברת בניהם, נמצא שבטלה קציצתם וישלם כפי המקובל בשוק.

חידוש קופסת שימורים עם תכולתה

יצאנו לקמפינג, ולקחנו עמנו קופסאות שימורים של אפונה וגזר, תירס, חומוס ושעועית. הקטניות שבתוכן ראיות לאכילה כמות שהן, אך אנו מעדיפים אוכל חם. אם נחמם את האוכל בתבניות חד פעמיות על האש הוא יחרך, לכן ברצוננו להניח על האש את הקופסאות עצמן, וכך לחמם את המאכלים. האם מותר לעשות כן או שצריך לטבול את הקופסאות קודם החימום?

ת. קופסת שימורים אינה חייבת בטבילה אף כאשר מבשל בה את תכולתה או חוזר וממלא אותה אחר ריקונה, אך יש שהחמירו בזה¹⁴.

קדיש על נפטר שלא השאיר אחריו בנים

יהודי נפטר ולא הותיר אחריו בנים שיאמרו עליו קדיש. קרוב משפחתו קיבל על עצמו לומר קדיש לעילוי נשמתו. האם יש להפסיק את אמירת הקדיש לאחר אחד עשר חודש, כפי שנהוג באמירת קדיש על אב ואם, או שיש להמשיך ולומר קדיש במשך שנים עשר חודש שלמים? והאם יש הבדל בין אם אומר הקדיש הוא קרוב משפחה לבין אדם שאינו קרוב?

ת. כאשר מי שאומר קדיש על הנפטר אינו מיוצאי חלציו אלא אדם אחר, אין חילוק בין אם האומר הוא קרוב משפחה ובין אם הוא אדם אחר שקיבל על עצמו לומר קדיש לעילוי נשמת הנפטר, והדבר תלוי במנהג¹⁵. במקום

מדברי הגמרא (שבת קכ"ג) שהאוכל פת חטים כאשר יכול לאכול פת שעורים עבור משום בל תשחית, אך אמרו על זה בגמרא שאין זה כיוון ומשום שבל תשחית של הגוף עדיף, וזו שיותר בריא לגוף לאכול פת חטים וזו עובר על זה בכל תשחית, ומבואר שבלא טעם זה עובר בכל תשחית כאשר יכול להשתמש בדבר וזל ומשתמש בדבר יקר. וכן אמר בגמרא (שם קכ"ג) ששמואל הקיד דם ונצטן וצוה שביקעו וישרפו כסא של תורה שהיה שם כדי שיתחמם, וראה ברש"י (י"ה צ"ח) שכתב הטעם לפי שלא היו שם עצים אחרים, ומבואר שאם יש עצים אחרים אף שנהנה מאיבוד החפץ עובר משום בל תשחית. וכן כתב להלכה בשר"ע (ה"ל שמירת גוף ונפש סט"ו) שאם יש לו ערב ושוורף כסא או שולחן כדי להתחמם עובר בכל תשחית.

14 דעת הפוסקים שהקונה מוצרי מזון האכסוניים בכלים העשויים מתכת או זכוכית [וכגון, קופסאות קפה, קבוקין, ומיץ ענבים וכדו'] שרשאי להשתמש בהם ולרוקנם לאט לאט בדרך שימוש, ואינו צריך לרוקנם מיד ולטבולם. ומצאנו ב' טעמים שטעם הדבר: א. על פי מה שכתב בשו"ת מהר"ל דיסקין (קרא סי' ה' אות קל) שהוצאת התכולה מהכלי אינה מוגדרת כפועלת השתמשות בכלי, אלא כריקון המאכל מהכלי, ומותר לקונה לרוקן את המאכל בדרך שימוש ואינו חייב לרוקן תיכף ומיד, וכעין זה כתב בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' ס' אות י') וכן כתב בשו"ת בשמירת שבת כהלכתה (פ"ט העמוד מ"ד). ב. באגרות משה (י"ד ח"ב סי' מ) כתב שכלים אלו הרי הם כחותלות וקליפה בעלמא ואין עליהם שום כלי כלל, ורק כאשר הישראל משתמש בהם לשימוש חוזר הרי הוא מחשיבם בזה וחל עליהם שם ח"ה, ושוב אינם צריכים טבילה כיון שזה כלי שנושע ביד ישראל. אמנם לסברה הראשונה אסור למלאות את הכלי אחר שגמר לרוקנו כיון שהכלי חייב בטבילה, וכן כתב להדיא במנחת שלמה שם. וכל זה אין לעניין כלים שבהם היה עליהם צורת כל קודם מילוי האוכל בתוכם, אבל לעניין קופסאות שימורים כתבו בצ"ץ אלויער (ח"ה סי' כ' אות א) ובחוט שני (שבת ח"א ע"ב) שאין בזה כלל חיוב טבילה, ומשום שהוא נחשב ככלי שטעמו ישראל, שהרי החזון איש (א"ח

השפעה על בעלי המפעל והם יצמצמו או יפסיקו את חילול השבת. אבל אם ההימנעות לא תשפיע כלל על המשך חילול השבת, אין בזה איסור משום 'מסייע ידי עוברי עברה'.

יש להעיר על דבריו שבקהילות יעקב עצמו כתב קודם לכן שאפילו לא תהיה לדבר השפעה על העבודה של המפעל בשבת, הרי כל עצם העבודה שלו הוא עבור הקהילות ואם לא יהיו לקוחות הרי לא יעבוד בשבת, והיות שהמפעל עובד בשבת עבור כל הקהילות, הדבר תלוי במחלוקת הפני משה שהתיר איסור לפני עיור באופן שבלאו הכי איש אחר יניח את המכשול לפני החוטא, והמשנה למלך וסייעתו וכן היא הכרעת השדי חמד לעיקר שאין במה שבלאו הכי יחטא אחר באיסור לפני עיור כדי להתיר לו להניח את המכשול. ועוד כתב שאפילו אין איסור לפני עיור בוודאי שיש בכי האי גוונא איסור מסייע לדבר עברה.

וצריך עיון שלא ביאר החוט שני מפני מה הכריע שלא כדברי הקהילות יעקב. ונראה טעמו לפי שיש לחלק כי כל מה שכתב המשנה למלך שעובר בלפני עיור גם כאשר אדם אחר בלאו הכי יניח את המכשול לפני העיור, זה דוקא כאשר מניח חפץ של איסור ממש לפניו, אך כאשר כל ה'לפני עיור' הוא רק במה שיוצר רצון וסיבה למפעל לעבוד גם בשבת, אין בקניה שלו גרימת רצון כלל, שהרי בלאו הכי הרצון קיים גם בלעדיו. וכן הוא לגבי איסור מסייע שיש לו להפריש את החוטא ולא לסייע, אך באופן זה אין כל משמעות בקניה לגבי מה שיעבוד בשבת.

בספר דרך שיחה (עמוד רעט) הביאו מה שסיפר הגאון רבי חיים קנייבסקי, שהחזון איש ביקש מבעל הקהילות יעקב ב' פעמים לכתוב תשובה בהלכה: פעם אחת בעניין עגונה, ופעם שנייה בעניין איסור קניית מלט ממקום המחלל שבת. ומכל מקום אמר הקהילות יעקב שאינו רוצה לחזור ולהדפיס את התשובה בעניין השני, משום שיש צד להקל ללכת אחר הרוב, שרוב התוצרת אינה נעשית בשבת. עוד הוסיף שאין רוב הציבור יכול לעמוד באיסור כזה, שאם כן 'לא שבת חיי לכל בריה', ולא יהיה ניתן לקנות כמעט דבר. וכעין זה כתב בשו"ת אז נדברו (ח"ב סימן לו), שאין בכוחו לאסור להשתמש במוצרים המיוצרים בבתי חרושת המחללים שבת כאשר כל הצד לאסור הוא רק מפני חילול השם, שאם כן אין לדבר סוף, ודיינו במה שאסור עלינו רבותינו.

אך באמת שדברי הגאון רבי חיים קנייבסקי בשם הקהילות יעקב קצרים ואינם מחוורים, שהרי כתב לאסור משום שהוא גורם למפעל סיבה לייצר עוד, ואז העבודה בשבת מתרבה, ולא כתב טעם להתיר חשש זה. ומה שכתב ללכת אחר הרוב נכון כאשר טעם האיסור מצד 'מעשה שבת', אך כאן טעם האיסור מצד לפני עיור. ומה שכתב שאם כן לא שבת חיי לכל בריה, הרי יש מפעלים רבים שאינם עובדים בשבת. ונראה כי דבריו אמורים דוקא לגבי מה שלא ניתן להשיג בדרך אחרת, כגון כשניתן לקנות מלט רק במפעל אחד שפועל בשבת. ובזמנינו ברוב הדברים לא שייך טעם זה, כי ניתן לקנות גם ממקום שאינו מייצר בשבת.

ו. העולה מדברי הפוסקים

לפי כל האמור נמצא, שמעיקר הדין אין חיוב להימנע מקנייה ברשת המחללת שבת, כאשר הקנייה עצמה נעשית בהיתר ואינה גורמת באופן ישיר להחלת חילול השבת.

אולם כאשר מדובר בהתארגנות ציבורית רחבה, שיש בכוחה להשפיע בפועל על הנהלת הרשת לצמצם או להפסיק את חילול השבת, יש להימנע מלקנות שם, הן מצד 'מסייע' ו'לפני עור' והן מצד חילול השם, וכפי שיבואר להלן.

ז. חובת מחאה וערבות על חילול השבת

עד כאן נתבאר השאלה מצד איסור 'לפני עיור' ו'מסייע ידי עוברי עברה'. אך כבר כתב בשו"ת שבת הלוי (חלק יא סימן כט) שכאשר הנידון הוא פירצת חומות השבת ח"ו, אין לדון רק לפי אמת מידה האם יש כאן איסור לפני עיור ומסייע, אלא יש לעשות כל אשר ניתן כדי למעט בחילול השבת, וז"ל: הלב יודע דמסייעים רבים מישראל לחלל שבת, וכל הנדונים הרבים באחרונים ובשו"ת, לא מגיעים לנדון כזה שנבנה ארץ רחבת ידיים, עם בניינים ומפעלים לרוב, ומחללים בכל ש"ק מאות

ואלפים מישראל, ובוטעים במצות שבת, וכי דבר כזה נתיר באמת המידה אם יש לפני עור או מסייע או לא. וכי חילול שבת בחילול ה' גדול כזה נחפש דרכים בהלכה להקל בשעת הדחק, ואין לו אלא עצה אחת להסתלק מזה לגמרי. ובפרט בארץ ישראל שבעונותינו הרבים שנרמס כ"כ שמירת שבת דרבים, ובונים עוד מקומות להגדיל התבערה. ולא ראיתי שום תועלת לציין ספרי שו"ת והלכה, כי אין לדמות שום הלכה לחומרת נדון הזה. עכ"ל.

וכעין זה כתב גם בסוף תשובת הקהילות יעקב (שם, ד"ה ומלבד) שידועה שיטת הרמב"ם (שבת פרק ו הלכה ה), והובאו דבריו במגן אברהם (סימן שכה ס"ק לא), שכל מלאכת שבת שנעשית על ידי גוי בפרהסיא עבור ישראל אסורה עולמית למי שנעשה עבורו, ופשוט שכל שכן אם חס ושלום נעשה כן על ידי ישראל. וכתב שהגם שדעת הר"ן (ה"ד בט"ו שם ס"ק יג) שרק בקבר החמירו שיש בזה זילות גדולה וגנאי למת להיקבר בקבר שנחפר בשבת, עכ"פ הרי דעת הרמב"ם לאסור עולמית. ועוד שקרוב לומר שגם הר"ן חלק דווקא במלאכת שבת שנעשתה על ידי גוי בשבת שאינו מצווה באיסור שבת, אך מלאכת שבת שנעשית על ישראל בשבת בפרהסיא שהחילול ה' גדול מאוד אפשר שגם הר"ן מודה שאסור ליהנות מזה עולמית מפני חילול השם.

וכתב הקהילות יעקב (שם ד"ה סוף דבר) שבנידון זה יש לדון מצד נוסף: חובת המחאה והערבות המוטלת על כל אדם מישראל למנוע עבירה כאשר הדבר בידו. ועל זה נאמר (עבודה זרה יח.) 'כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו'.

אלא שבעיקר חובת המחאה מדין מצוות 'הוכיח תוכיח את עמיתך', ולא תשא עליו חטא', כתב בביאור הלכה (סימן תרח סעיף ב ד"ה אבל) 'ודע דמתבאר דמה שפסק הרמ"א (שם סעי' ב) בדבר המפורש בתורה חייב למחות (-אפילו כאשר החוטא בוודאי לא ישמע לו להפסיק העבירה), דוקא שהוא באקראי, אבל אלו הפרוקי עול לגמרי כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מכלל עמיתך, ואינו מחויב להוכיחו. וכן איתא בתנא דבי אליהו רבה (פ"ח) הוכיח תוכיח את עמיתך, ועמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה ומצות אתה חייב להוכיח אותו, אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו. והעתיק זה הגר"א בקיצור באדרת אליהו ע"ש, ולענין אוכל נבילות לתיאבון או מחלל שבת שלא בפרהסיא יש לעיין בדבר'.

ובמקום אחר כתב (ביאור הלכה סימן א ד"ה ולא יתבייש) 'אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעניני העיר, ועל ידי זה יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הבית יוסף מאומה, ומצוה לשנאתם ולהתקוטט עמם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל, ודוד המלך ע"ה אמר (תהלים קלט כא-כב) הלא משנאך ה' אשנא ובתקוממיו אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאובים היו ל'. ואין הדברים סותרים זה את זה, שכאשר הם באים לקלקל את תיקון הארץ מוכרחים לקלקל מחשבת ועצתם בכל תוקף, אך כאשר הם חוטאים לעצמם, ואין תועלת במחאה אינו חייבים להוכיחם.

ומעתה יש לדעת שכאשר אדם רואה חנות הנפתחת בשבת, אין השאלה מצטמצמת לכך שקנייתו הפרטית אינה גורמת במישרין לחילול השבת. עדיין יש לברר אם מוטל עליו לפעול כדי להביא להפסקת חילול השבת, או לכל הפחות לצמצמו.

חובת המחאה אינה מתקיימת דווקא בפנייה ישירה לבעל החנות. כל פעולה סבירה ומקובלת שיש בה אפשרות ממשלה להשפיע על המשך חילול השבת עשויה להיות בכלל חובת המחאה.

לפיכך, כאשר אדם מגלה שחנות החלה לפתוח בשבת, ובידו להעביר את המידע לארגונים או לנציגי ציבור העוסקים בשמירת השבת, אשר עשויים לפעול באופן מעשי להביא לסגירת החנות בשבת, יהיה מוטל עליו לעשות כן. בפרט בזמננו, כאשר פעמים רבות אין לאדם היחיד אפשרות מעשית לפעול בעצמו, והדרך היעילה היחידה העומדת לפניו היא למסור את המידע לגופים שיש בידם לעורר את הציבור ולפעול מול הנהלת הרשת.

הדבר מתחזק כאשר אין מדובר במקום הפתוח בשבת זה מכבר, אלא בחנות שהחלה עתה לפרוץ את גדר שמירת השבת. במצב כזה, מחאה בתחילת הדרך עשויה למנוע את התבססות חילול השבת ולהרתיע חנויות נוספות מללכת בעקבותיה.

ח. האחריות כלפי העובדים

מלבד עצם חילול השבת של בעלי החנות, יש בדבר גם אחריות כלפי העובדים הנדרשים או מתפתים לעבוד בשבת. פתיחת החנות יוצרת מציאות שבה יהודים נוספים נגררים לחילול שבת לצורכי פרנסה, ולעיתים אף מתקשים לסרב לעבוד מחשש לפגיעה במעמדם או בפרנסתם.

משום כך, הפעולה להביא לסגירת החנות בשבת אינה רק מחאה כנגד הנהלת העסק, אלא גם ניסיון למנוע הכשלה של עובדים נוספים ולסייע להם שלא להגיע לידי חילול שבת. אף מצד הערבות ההדדית יש אפוא טעם לחייב את האדם לפעול בדרך שיש בה סיכוי ממשי להביא לתיקון המצב.

ט. חשש לנזק לזכיינים אחרים

אמנם יש לדון אם על האדם להימנע ממחאה מפני החשש שזכיינים אחרים של אותה רשת, אשר אינם מחללים שבת ולא היה בידם למנוע את פתיחת הסניף האחר, עלולים להינזק מן המאבק הציבורי.

אולם נראה שאין בחשש זה כדי לבטל את עצם חובת המחאה. ראשית, זכיון הבחור לפעול תחת שמה של רשת המאפשרת לחלק מסניפיה לפתוח בשבת, מקבל עליו במידה רבה גם את הסיכונים הציבוריים והמסחריים הכרוכים בהתנהלותה של הרשת. הנזק האפשרי אינו נגרם אפוא מפעולת המוחה בלבד, אלא בראש ובראשונה מהחלטת הרשת לאפשר חילול שבת תחת שמה.

נוסף על כך, חובת המחאה על חילול השבת אינה מוטלת רק על האדם שגילה את הדבר, אלא גם על יתר הזכיינים והשליח העניין ברשת. אף הם מצווים לפעול מול הנהלת הרשת כדי שלא יעשה שימוש בשם המסחרי המשותף לצורך חילול שבת. ממילא אין לומר שעל המוחה להימנע מפעולה מפני שהמחאה עלולה לעורר לחץ גם עליהם, כאשר אף עליהם מוטלת האחריות לפעול לתיקון המצב.

ומכל מקום, יש למקד את המחאה בסניף המחלל שבת ובגורמים האחראים לפתיחתו, מבלי לפגוע שלא לצורך בזכיינים שומרי שבת. חובת המחאה נועדה להביא לתיקון חילול השבת, ולא לגרום נזק מעבר לנדרש להשגת מטרה זו.

י. חובת מחאה באמצעות הימנעות מקנייה

לפי זה, במקום שבו מתקיימת מחאה ציבורית מסודרת נגד רשת המחללת שבת, והימנעות הציבור מקנייה עשויה להשפיע על הנהלת הרשת, אין לראות את ההימנעות כמידת חסידות בלבד.

במצב כזה, עצם ההימנעות מן הקנייה היא אחת מודרכי המחאה המעשית, ויש בה כדי להפעיל לחץ כלכלי וציבורי להפסקת חילול השבת. מנגד, קנייה ברשת בשעה שהציבור נאבק על שמירת השבת עלולה להחליש את המחאה, לסייע להמשך הפתיחה בשבת ואף לגרום לחילול השם.

נמצא שיש לחלק בין מקום שבו קנייתו של היחיד, או הימנעותו מן הקנייה, אינן עשויות להשפיע בפועל על המשך חילול השבת, שאז עיקר הדין הוא מצד מידת חסידות שיהודי כשר אין מסוגל לקנות במקום שמבזה כבודו של אביו שבשמים ואת כבוד השבת הקדושה, לבין מצב שבו קיימת התארגנות ציבורית יעילה, שיש בכוחה להשפיע על הנהלת הרשת או החנות, שאז מצטרפת גם חובת המחאה. ואם עצם הקנייה גורם לבעל החנות לעסוק יותר במלאכה בשבת, וכגון שהוא מייצר בעצמו, ולפי כמות הביקוש הוא מרבה את היצור גם בשבת קודש, עוד יש כאן איסור לפני עיור ומסייע לפי החידוש של הקהילות יעקב שהסכים לו החזון איש.

וכל שכן כאשר ההתארגנות נעשית בעקבות קריאת הרבנים להימנע מקנייה באותה רשת או חנות. באופן זה יש להישמע לקריאת הקודש, הן מצד החובה לשמוע לדברי חכמים, בבחינת 'ועשית ככל אשר יורוך', והן משום שבמצב כזה ההימנעות מן הקנייה מקבלת גדר

של קידוש השם ומחאה על חילול השבת. נוסף על כך, כאשר ציבור שלם נענה לקריאה זו, יש להימנעות כוח השפעה ממשי, ובכוחה להביא לצמצום חילול השבת ואף להפסקתו.

יא. האם ניתן לשלם את ההפרש מכספי מעשר כספי

הרמ"א (י"ד סימן רמט סעי' א) כתב: 'ואין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה, רק יתנו לעניים'. ודבריו הם ממה שכתב מהרי"ל (הלכות ראש השנה ע"מ רעג), אמנם מהרש"ל (הגהות הטור סי' רמז) והדרישה (שם אות א) הביאו את תשובת רבי מנחם שמואל לעשות במעות מעשר כספים כל דבר מצוה, והביאו דבריו בט"ז (שם ס"א) ובש"ך (ס"א). בבאר הגולה (ס"ה) כתב דמה שכתב הרמ"א ע"פ מהרי"ל שאין לעשות מצוה במעות מעשר, היינו מצוה שכבר נתחייב בהם, וכוונתו על פי מה שכתב הט"ז (שם ס"א), שאין אדם רשאי לפרוע את חיוביו הפרטיים מכספי מעשר, משום שנמצא 'פרוע חובו מן הצדקה'. ולפי זה אין כאן מחלוקת בין מהרי"ל ובין רבי מנחם.

אך בתשובות חתם סופר (י"ד סימן רלא) כתב שהמעיים בפנים דברי מהרי"ל (שם, ובש"ת מהרי"ל סי' נו אות ז) יראה שטעמו משום שמעות מעשר שייכות כבר לעניים ואין לעשות בהם שום דבר אחר, ולכן כתב לחלק שדברי מהרי"ל הם במי שכבר הנהיג בעצמו ג' פעמים לתת המעשרות לעניים, ששוב כל מה שמפריש כמעשר הוא לעניים, ואילו רבינו מנחם כתב במי שהתנה לעשות במעות מעשרות כל דבר מצוה, ולכן מותר לו כמה מיני מצוות לעשות במעות אלו.

בנידון שלפנינו, ההפרש שבין המחיר המזול למחיר הגבוה אינו צדקה ואינו נתניה לעניים, אלא הוצאה לצורך מצוה, ולכן כאשר נהג כך מתחילה או התנה על כך שיוכל לעשות במעות מעשרות כל מיני מצוה, גם מצוה זו שרי.

יב. האם יש לחלק בין קנייה רגילה לבין קנייה לצורכי שבת ויום טוב

אמרו חז"ל במסכת ביצה (טז): 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכיפורים, חוץ מהוצאות שבתות והוצאות יום טוב והוצאות בניו לתלמוד תורה, שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו'. וכן נפסק בשולחן ערוך (או"ח סימן רמז סעי' א): 'צריך לזרז עצמו לכבד את השבת'.

ומבאר מדברי חז"ל, שהוצאות שבת ויום טוב אינן בכלל החשבון הרגיל של פרנסתו של אדם, והקב"ה מחזיר לו את מה שהוציא לכבוד השבת ויום טוב.

לפיכך יש לומר שכאשר מדובר בקנייה לצורכי שבת ויום טוב, יש טעם נוסף להעדיף לקנות במקום הראוי יותר, אף אם הדבר כרוך בהוצאה גדולה יותר. שהרי הוצאה זו נעשית לצורך כבוד שבת ויום טוב, ועליה נאמר: 'אם הוסיף - מוסיפין לו'.

אולם נראה לחלק שמה שמשלם יותר בחנות יקרה אינו בכלל צרכי שבת, רק צורך של מצות תוכחה ושל שמיעת בקול חכמים באופן של התאגדות למחאה ציבורית, או של מידת חסידות שאינו קונה במקום שמבזה את כבוד אביו בשבשים, וכל שכן לבנות קנייה רגילה לצרכים השוטפים של ימות החול, שבה אין לפנינו מצוות כבוד שבת, וכל הדין מתמקד בשאלת מידת החסידות וקידוש השם, יש לדון, האם כאשר אדם נמנע מלקנות ברשת המחללת שבת ובוחר לקנות במקום אחר במחיר גבוה יותר, מתוך רצון לכבד את השבת ולחזק את שמירתה, יש לראות אף את תוספת ההוצאה בכלל הוצאות שבת ויום טוב, שעליהן אמרו חז"ל: 'אם הוסיף - מוסיפין לו'.

ולכאורה פשוט דברי הגמרא במסכת ביצה (טז). עוסקת בהוצאות המיועדות לצורכי השבת עצמם, כגון מאכלים, משקאות ושאיר צורכי כבוד ועוגג שבת.

אלא שיש מקום לצדד שגם הוצאה הנעשית מחמת כבודה של שבת בכלל זה היא, אף שאין החפץ הנרכש מיועד לצורכי השבת. שהרי כל הטעם שאדם מוותר על

ההנחה ומשלם יותר אינו לצורך הנאתו האישית, אלא מפני שהוא מבקש שלא ליהנות ממקום הפוגע בכבוד השבת, ומוכן להוציא ממון כדי לחזק את קדושתה. נמצא שתוספת ההוצאה עצמה נובעת מכבוד השבת, ולא משיקול מסחרי או צרכני רגיל.

ומכל מקום, אין בידינו מקור מפורש בדברי חז"ל או הפוסקים להחשיב הוצאה מעין זו בכלל הוצאות שבת ויום טוב ממש, ולכן אין לקבוע זאת כגדר הלכתי ברור. אולם נראה כי כל מומן שאדם מוציא לכבוד השבת ולמען חיזוק שמירתה אינו בכלל ההפסדים הרגילים של האדם. ואף שאין לומר בוודאות שתוספת זו מוגדרת מבחינה הלכתית כהוצאת שבת ויום טוב ממש, יש מקום גדול לראותה כהוצאה שנעשתה לכבוד השבת ולקדושתה, ולבטוח שלא יפסיד ממנה.

הלכה

א. מעיקר הדין, במקום שבו הקנייה עצמה נעשית בהיתר, אינה גורמת באופן ישיר לחילול שבת, ואין כל התארגנות ציבורית או קריאת רבנים שיש בכוחן להשפיע על המשך חילול השבת, אין חיוב גמור להימנע מן הקנייה, ואין אדם חייב להפסיד ממון ניכר בשל כך.

ב. אדם שנודע לו על חנות שהחלה לפתוח בשבת, ובידו העבריר את המידע לגורמים העשויים לפעול באופן ממש להביא לסגירתה בשבת, חייב לעשות כן מצד חובת המחאה והערבות. כאשר הדרך המעשית היחידה לפעול היא באמצעות פנייה לארגונים העוסקים בכך, אף פנייה זו בכלל הפעולות המוטלות עליו.

ג. אין לבטל את חובת המחאה מחמת החשש שזכיינים אחרים של אותה רשת יינקו. עצם הצטרפותם לרשת המאפשרת פתיחת סניפים בשבת חושפת אותם לסיכון זה, ואף עליהם מוטלת האחריות לפעול מול הנהלת הרשת למניעת חילול השבת. ומכל מקום, יש למקד את הפעולה בסניף המוחלל שבת ובגורמים האחראים לפתיחתו, ולא לגרום נזק שאינו נצרך למאבק.

ד. כאשר קיימת התארגנות ציבורית יעילה, שיש בכוחה להשפיע על הנהלת הרשת או החנות, ההימנעות מן הקנייה אינה בגדר מידת חסידות בלבד, אלא מצטרפת בה גם חובת המחאה. במצב כזה, קנייה במקום עלולה להחליש את המאבק, לחזק את המשך חילול השבת ואף לגרום לחילול השם.

ה. כל שכן כאשר ההתארגנות הציבורית נעשית בעקבות קריאת רבנים להימנע מקנייה באותה רשת או חנות. באופן זה יש להישמע לקריאת הקודש, הן מצד החובה לשמוע לדברי חכמים מצד 'ועשית ככל אשר יורוך', והן משום שהיענות הציבור לקריאה יוצרת מחאה ברורה של קידוש השם וכבוד השבת. נוסף על כך, כאשר רבים מצטרפים להוראה, יש לכך כוח השפעה ממש, העשוי להביא לצמצום חילול השבת ואף להפסקתו. וכבר הוכח בבירור שפעילות מעין זו הביאה לסגירת עסקים בשבת ומניעת חילול שבת.

ו. במקום שאין להימנעותו של היחיד השפעה מעשית, ואין קריאת רבנים או התארגנות ציבורית מחייבת, יש מכל מקום מעלה ומידת חסידות לבן תורה ולירא שמים להעדיף לקנות במקום שאינו קשור לחילול שבת, כאשר הדבר אפשרי ואינו כרוך בהפסד כבד.

ז. מי שרגיל להפריש את המעשרות כספים לצרכי צדקה, אין לו לכסות את ההפרש מכספי מעשר כספים, אך מי שרגיל להפריש גם לצרכי מצווה גם הוצאת ממון יתירה לכבוד השבת הוא צרכי מצווה.

ח. על הוצאות שבת ויום טוב נאמר שאינן בכלל ההוצאות הקצובות לאדם, ועליהן אמרו חז"ל: 'אם הוסיף - מוסיפין לו'. והגם שיש מקום לומר, שתוספת המחיר שמשלם אדם כדי לקנות במקום שומר שבת, במקום לקנות ברשת המחללת שבת רח"ל, אינה נחשבת בכלל הוצאות שבת ויום טוב. מכל מקום, וודאי שמי שטורח לכבוד השבת ומוציא ממון כדי לחזק את קדושתה יזכה לשכר טוב הצפון לצדיקים. ואם יזכה שבזכות הנהגתו תתחזק שמירת השבת, שכרו גדול מאוד.

אליבא דהלכתא

הרה"ג אברהם שלום מושקוביץ

טעמים ופרטי דינים באיסור שיחת חולין (ב)

במאמר הקודם (חלק א) ביארנו כמה טעמים לאיסור שיחת חולין, שבפשוטו הוא משום ביטול תורה, ברם כמה טעמים נוספים נאמרו בזה, ולדינא יש נפק"מ האם אסור בנשים וקטנים ובמקום שפטור מלימוד תורה, והאם האסור הוא גם בשמיעה ובקריאה או רק בדיבור. במאמר זה חלק ב' נרחיב בדברי הפוסקים בפרטי דינים אלו.

נשים:

בפרי מגדים (או"ח סי' שז משב"ז סק"א) מתיר שיחת חולין בנשים משום שאין להם חיוב לעסוק בתורה.

אמנם יש לציין מה שהביא הבני יששכר (דרך פקודין מצות לא תעשה לד חלק הדיבור אות ג) שדיבור דברים בטלים הוא בכלל אביזריה דאזהרת 'לא תרצח', משום שדיבור האדם זהו חיותו ומתמט כשמרבה לדבר. ומובא שם בהערה בשם ספר 'ברך את אברהם' (מר' אברהם בן ר' חיים פאלג'י, פר' תצא דרוש ד) דלכן הנשים ממהרות למות מאשר אנשים משום שנשים דברניות ונטלו ט' קבין של שיחה.

וכמו"כ יש לידע שברבינו דברים עלולים מאוד להיכשל בדיבורים אסורים כגון לשה"ר וכדו', וכמו שאמרו חז"ל (אבות סוף פ"א) כל המורבה דברים מביא חטא, ובוה בודאי גם הנשים מזהירות. ובפרט שבתשעה קבין שיחה בטילה, לא ימלט שלא יהא כמה לוגין דיבורים אסורים...

קטנים:

הגם שיתכן שלפי השיטות [שהובא בהרחבה במאמר אחר] שאין בשיחת חולין אלא מידת חסידות ולא איסור ממש, אין חובת חינוך לאב לחנך ילדיו על כך, מ"מ כבר הזהירו הספרים שנוחוץ לחנכם מילדותם על ענין זה [וכמובן כל אחד כפי ערכו וצרכיו] כדלהלן:

הרד"ל (קונטרס שם האחד אליעזר אות ח) מבאר, שמה שהזהיר ר"א ה"למלידיו (בכרית כח): 'מנעו בניכם מן ההגיון' ופי' רש"י בפ' השני 'שיחת ילדים', שהכוונה שירגיל את בניו מילדותם למנוע משיחה בטילה ארוכה.

וראה דברים חריפים שכתב המדרש שמואל (אבות פ"ג סוף מ"א): ואפשר לי לפרש עוד מה שאמרו ששיחת הילדים מוציאה את האדם מן העולם, הכוונה לפי שהאדם מחוייב לחנך את הילד במצות ולהדריכו בדרכי ה', כי כן כתיב 'חונן לנער על פי דרכו', ולהסירו משיחה בטלה ומנבלות הפה, אשר הם הילדים מתפרקים בעבירה זו יותר מכל עבירות שבעולם, ולכן עבירה זו שביד הילדים שהיא השיחה, היא מוציאה את האדם, אביו של הילדים, מן העולם, על אשר לא ייסר את ילדיו במקל וברצועה. עכ"ל.

ובאמת כבר הזהיר על זה בספר חסידים (סימן י) חז"ל: כל דבר חסידות לנהוג בו בכל יום, דברים שיצרו קשה עליו, כגון רכילות ויצר הרע, דברים בטלים וכו', ולדבר דברים חדושים מדברי העולם, ללכת לטייל, שעל הכל יש יצר, וכל כיוצא בזה שנוהג תמיד ויצרו מתגבר עליו ואין יכול לעמוד בפניהם אלא"כ מילדותו החזיק בהם, לכך יחנך בניו באלה בקטנותם גם כשיזקין לא יעזובם ולא יניחם שנאמר (משלי כב י) 'גם כי יזקין לא יסיר ממנה'.

ויש להביא דברי רש"י (דברים יא יט מספרי) עה"פ 'לדבר בס' - משה שהבן יודע לדבר, למדהו 'תורה צוה לנו משה', שיהא זה למוד דבורו.

קריאת עיתונים:

ראה מה שכתב היעב"ץ (מור וקציעה סי' שז ד"ה וכתבו החת"י) לגבי קריאת ספרי מלחמות וכדו', וז"ל: גם בחול בקבע ודאי אסורים בכל גוונא. משום שיחת חולין ודברים בטלים, לכל הפחות. ואינן מותרין אלא באקראי ודרך עראי, או בבית הכסא ובמקום שאסור להרהר בדברי תורה.

המשך בעמ' ז'

מצות עטיפת טלית וברכתה בבחור

מצות ציצית, וכן נפסק ביביע אומר (ח"ב סי' א), והטעם כמו בהנחת תפילין, שמברכים 'על מצות תפילין'. ובדרכי משה (אות ב') כתב, והביאו הט"ז (סי' קי), שחוששים לדעת הראשונים שהבאנו לעיל שלא יוצאים ידי חובה בטלית קטן, ולכן אם יברך 'להתעטף', משמע שבוז יוצא ידי חובה המצוה, אלא יברך 'על מצות ציצית', שמשמעותה הודאה להקב"ה שנתן לנו את מצות ציצית.

מנהגינו בלבישת טלית גדול

כפי הוצא מדברינו, שיש שיטה בראשונים שאין יוצאים ידי חובה כלל בטלית קטן, מנהגינו לחוש לשיטה זו, וללבוש גם טלית גדול, כמובא בשו"ע (סעיף ב' ג) שנתן שיכסה ראשו בטלית, וגם בטלית קטן טוב להתעטף בו. והטעם הוא משום שחיישינו לשיטת הראשונים הנ"ל (כ"כ הלבוש), או משום שכך מכניע ליבו ומביאו ליראת שמים. אמנם עד גיל בר מצוה פחות מצוי כאלה שמקפידים על כך (עי' בשו"ת יחזקאל דעת ח"י סי' ט), אבל לכאורה מגיל בר מצוה אמורים ללבוש טלית גדול כדי לחשוש לשיטתם. ובוזו מצינו חילוק במנהגים בין האשכנזים, שנהגו כדעת קדמוני אשכנז, הרוקח (סי' שג) והמנהיג (סי' קח), והובא המנהג בספר מהרי"ל (מנהגי מהרי"ל הל' גיטות אות ו'), לבין הספרדים שכן נהגו להתעטף בטלית מגיל בר מצוה.

והנה בגמרא במסכת קידושין (כ"ט), מסופר על רב המנונא, שלא כיסה ראשו בסודר מפני שהיה עדיין לא נשוי. ובבית יוסף (סי' ח אות ב) מבאר, שדאי שלא היו הולכים בגילוי הראש, אלא הכוונה כיסוי לצניעות, שהיו הנשואין רגילים להתעטף בו, אבל הבחורים לא נהגו כן, כי נראה כיוהרא.

ומזה למד בספר המנהיג (הנ"ל) שבחור לא ילך בטלית, והסמך לזה את הנאמר בפסוק 'גדילים תעשה לך' ומסמך לזה 'כי יקח איש אשה' (ומדבריו יש שלמדו שכלל לא ילכו בציצית, ותמחו על זה אך יבטלו מצוות עשה זו (שיירי כנה"ג סי' יז סק"ב), ותרצו האחרונים (מור וקציעה סו"ס יז, וראה אליה רבה שם סק"ג) שמדובר בטלית גדול דווקא, אך בטלית קטן ודאי שייכלו). וע"כ נהגו בני אשכנז כשיטתם, שלא ללבוש טלית גדול עד הנישואין.

ונאמרו בזה טעמים רבים, ונביא חלק מהם: בבני יששכר כתב טעם ע"פ סוד, שהיות שבטלית גדול זוכים לאור המקיף הבא משמחה של מצוה, והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה (יבמות סב), אין ראוי להתעטף בטלית קודם שיישא אשה. ובדברי יצ"ב (סי' מד) כותב מטעם ששקולה מצות ציצית כנגד כל התורה, והשרוי בלא אשה שרוי בלא תורה. ומביא עוד טעם שמצוות ציצית הוא משום 'ולא תתורו אחרי לבבכם' וגו' (במדבר טו לט), והנשוא אשה יצול ממצוה הרה, לכן רק לאחר הנישואין נותנים לו מצוות ציצית.

שיטת החולקים היא, שהגמרא במסכת קידושין מדברת על סודר בעלמא, ואין לדמות הדין לטלית, ולא יתכן לבטל מצות טלית גדול לבחור שמחוייב במצוות, וכן מובא בכף החיים (סק"ב), והוסיף שהרי מצוה זו גורמת לתיקונים בעולמות העליונים, כמובא בפרי עץ חיים (שער הציצית פ"א), שהם בחי' הפנימיות וההיצוניות, ע"ש, ולכן לא יפטר עצמם מזה הבחורים, וכן מנהג תונים. וכן פסק בשדי חמד, והגאון רבי עובדיה יוסף זיע"א מביא דבריהם (יחזקאל דעת ח"ב סי' ב), ופוסק שילבשו הנערים טלית גדול בשעת התפילה מיום הגיעם למצוות, כמנהג הנשואים.

מצות ציצית חשובה עד מאוד ושקולה כנגד כל המצוות, כפי שכתוב (במדבר טו לט) 'וראיאתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה', ונשנתה בתורה פעמיים (בפרשיות שלה וכן תצא), והמבטלה מבטל חמשה עשר (כמובא בגמ' מנחות מד. וברש"י שם). אשר על כן, נבאר את טעם מנהגינו ללבוש טלית קטן בלבד וללא עיטוף כלל, ורק בגיל מבוגר יותר (לבנו ספרד מגיל בר מצוה, ולבני אשכנז רק לאחר הנישואין), מתעטפים גם בטלית גדול.

שיטות הראשונים בחובת התעטפות

הנה בטור הובאו שתי שיטות בדבר חובת התעטפות בטלית דרך עטיפת ישמעאלים.

א. שיטת הגאונים המובאת בספר העיטור, שיוצאים ידי חובת מצות ציצית רק ע"י עיטוף גמור, וטעמם כמובא בב"י וב"ח, שהוא משום תקנת חז"ל לברך 'להתעטף בציצית', וכן כמובא במו"ק (כד). לגבי אבלות, אמר שמואל, כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה. ומזה נלמד דה"ה לענין חיוב עטיפה בטלית. וכשיטתם מובא במדרכי ובאור זרוע, ולדבריהם מצות ציצית הינה רק בטלית גדול שראויה להתעטפות. (אמנם בערוך השלח (סי' ח ס"ה) לומד שגם לשיטתם יש חיוב גם בטלית קטן, רק שבטלית גדול, שמברכין על לבישתה 'להתעטף', צריך עטיפת ישמעאלים).

ב. שיטת בעל העיטור עצמו, שכל טלית, גם אם אין בה התעטפות חייבת בציצית, ויוצאים בה יד"ח המצוה דרך שבני"א מתעסקים במלאכתו, פעמים בגילוי הראש ופעמים בכיסוי הראש. ואע"פ שמברכים 'להתעטף בציצית', הכוונה היא לכיסוי בכלל, כמ"ש (דברים כ"ג) 'אשר תכסה בה'. ומה שנאמר במו"ק שחייבים עטיפה כעטיפת הישמעאלים, הכוונה לגבי אבלות דווקא, אבל לגבי ציצית אינו חייב בעיטור. ושיטתו נפסק בטור ובשו"ע, שיוצאים ידי חובה גם בטלית קטן שלנו ללא התעטפות כעטיפת ישמעאלים, ורק נהגו להחמיר לכסות את ראשו בטלית כדעת הראשונים, וכפי שנבאר להלן, ומשום צניעות.

מנהגינו בלבישת טלית קטן וברכתה

כפי שביארנו, נפסק להלכה שיוצא ידי חובה גם כשאין עיטוף. מנהגינו, שלובשים טלית קטן, הוא לשיטת בעל העיטור שבוז יוצא ידי חובה, אמנם באור זרוע סובר שלא יוצאים ידי חובה בזה, היות שזה דרך לבישה. וכן בתרומת הדשן (סי' מה) מובא, שאין יוצאים ידי חובה אלא אם כן התעטף בזה כדין עטיפת ישמעאלים, כמו שאנו מתעטפים בטלית גדול, ובוז יוצא ידי חובת עיטוף. אמנם בשו"ע (סי' ח סעיף ו) כתב לגבי הברכה, שמברך על טלית קטן 'להתעטף', אע"פ שאינו לובשו. וביאר דבריו הט"ז (שם סק"ו). והובא במ"ב שם סקט"ז) שכן הוא נוסח הברכה, וכמו שמברכים 'לישב בסוכה' כשנכנסים לתוכה אע"פ שאינם יושב דווקא, וכולל בזה כל מצוות ציצית, וצ"ל שלפי הראשונים שרק אז יוצאים ידי חובה ודאי שחייב להתעטף (כשיש שיעור עיטוף) ולברך 'להתעטף' וכן פוסק במשנ"ב (סק"י). אבל לפי שיטתנו, שתמיד יוצא ידי חובה אפי' כשאינו מתעטף, אז יש את דעת השו"ע שבכל אופן יברך 'להתעטף', והרמ"א סובר שמברכים 'על'

עוד כתב שם: ורובו ככולו מדברי הימים של מלכי אומות העולם שעברו, אין צורך בדיעתן כלל ואסורה הקריאה בהם בקביעות כנ"ל, אלא לעתות הטיול כדחליש לבא מגרסא, וביומי דפגרי בהו רבנן, כדי ללמוד מתוכו לשון נקי וצח, גם כדי שלא להיות הת"ח ערום מידיעה בקורות הימים ושינויי הזמנים, למען יידע להשיב שואלו דבר, ולא יהא נחשב פתי וסכל בעיני העולם. אף לפעמים יש בו נפקותא לענין ספורי דברי הימים השייכים אל אומתנו ללמוד מאלה על אלה, או יצא ממנו ללמוד עצה ותבונה בעסקי עולם הנצרכים לנו ג"כ, ביחוד בענין השתדלות והפקת רצון אצל מלכים ושרים. עכ"ד. וכן בתפארת ישראל (סנהדרין פ"י מ"א אות ח) כתב בפשטות שקריאת דברי הימים של עכו"ם וצייטונג [עיתונים], נמי בכלל שיחת חולין ודברים בטלים שעובר בעשה, ומותר רק באקראי או בביה"כ.

ובאמת יש עוד חששות בקריאה של דברים בטלים, ראה בשו"ע (או"ח סי' שז סט"ז עפ"י תוס' שבת קטז). שכתב: מליצות ומשלים של שיחת חולין ודברי חשק, כגון ספר עמנואל, וכן ספרי מלחמות, אסור לקרות בהם בשבת. ואף בחול אסור משום 'מושב לצים', ועובר משום 'אל תפנו אל האילים' (ויקרא יט ד) לא תפנו אל מדעתכם. ובדברי חשק, איכא תו משום מגרה יצר הרע. ע"כ.

שמיעת דברים בטלים

ברור שגם השמיעה אסורה, כ"כ להדי' בשו"ע הרב (הל' ת"ת פ"ו ה"ו), והטעם מובן משום ביטול תורה. אך מ"מ נראה שהדיבור חמור טפי, כי בזה מזלזל במעלת הגוי הדיבור שניתן אל האדם יותר מכל הנבראים, כמ"ש באורח מישרים (סימן יא סק"א) בביאור איסור שיחת חולין, וכן הלימוד הוא מ'ודברת' בם'.

ויש להביא גם דברי המהרש"א (ח"א כתובות ה:) על דברי הגמרא - 'תנו רבנן אל ישמעיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים', ומבאר המהרש"א ז"ל: אחר שאמרו לעיל באיסור לשמוע דבר שאינו הגון והוא דבור האסור, הוסיף בזה שגם הדבור המותר כגון דברים בטלים שאינם צריכין, אל ישמעיע את אזניו, אלא לדבור המצוה, משא"כ בשאר חושים כגון בחוש הראות שאין אתה מזהיר להעצים עיניך מראות דבר המותר, ואמרו הטעם מפני שהן נכוות תחלה לאיברים, ר"ל שכל יבא שמיעת דבור הבטל לידי שמיעת דבור האסור, שע"כ היא נכוות תחלה לשאר אברים, ששאר החושים יוצאים ממנה, לפי שהאיסור מצוי בו יותר. עכ"ד.

העולה לדינא:

- נשים מותרים מדינא בדברים בטלים היות שאינן מחויבות במצות לימוד התורה. אך מאוד ראוי גם להן למעט בזה כדי לא להיכשל בדיבורים אסורים.
- קטנים ראוי מאוד לחנכם לפי ערכם על דיבורים בטלים, כי לדבר זה של מיעוט הדיבור צריכים להתרגל כבר מגיל הילדות.
- קריאת חומר של דברים בטלים ג"כ אסורה כמו הדיבור בשיחת חולין.
- שמיעת דברים בטלים אסורה כמו הדיבור בהם.
- בזמן שאינו מחויב בלימוד התורה, בפשטות אין איסור בעצם הדיבורי סרק, אך הדבר גורם לקלקולים וראוי למעט בהם.

